

**ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

ΜΑΘΗΜΑ: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Δ' ΕΞΑΜΗΝΟ 2004-2005

**ΕΡΓΑΣΙΑ: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΟΧΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑ-
ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΣΔΑ**

Διδάσκων: κ. Α. Δημητρόπουλος

**Μάργαρα Αγγελική
Α.Μ. 1340200300275**

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΪΟΣ 2005

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	3
----------------------------	----------

II Α΄ ΜΕΡΟΣ.....	5
(Α) ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	5
<i>(i) Η έννοια των ενοχικών δικαιωμάτων.....</i>	<i>5</i>
<i>(ii) Η έννοια της ιδιοκτησίας.....</i>	<i>7</i>
Β) Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	15
III Β ΜΕΡΟΣ	20
(Α) ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ	20
<i>i) πως η ΕΣΔΑ ενσωματώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα</i>	<i>20</i>
<i>ii) Η συμβολή του Έλληνα δικαστή στη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.....</i>	<i>23</i>
(Β) Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΟΧΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΣΔΑ ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΓΡΑΜΜΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ	27
IV. Γ΄ ΜΕΡΟΣ.....	32
(Α) ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	32
<i>(i) Η υπόθεση ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης.....</i>	<i>33</i>
<i>(II) ΑΛΛΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ.....</i>	<i>37</i>
<i>(III) Υπόθεση Κατηκαρίδης:.....</i>	<i>38</i>
<i>(IV) ΥΠΟΘΕΣΗ Ιερών Μονών – Τσώμτσος:.....</i>	<i>40</i>
V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	43
VI ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	44
SUMMARY	45
VII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	46
VIII ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	56

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΟΧΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΣΔΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η πορεία του ανθρώπου υπήρξε πάντοτε συνυφασμένη με τον αγώνα για την αναγνώριση των θεμελιωδών ελευθεριών ως βασικές εκφάνσεις της ανθρωπίνης υπόστασης και δραστηριότητας. Κατά τον Π. Σούρλα «η εμπέδωση της ιδέας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ήτοι της παραδοχής ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν αξίωση προστασίας ορισμένων θεμελιωδών αγαθών συνέπεια της ανθρωπίνης ιδιότητάς τους και μόνο, είναι μία από τις μεγαλύτερες ηθικές και πολιτικές κατακτήσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας»[□].

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αρχίζει να αποκτά θεσμικό χαρακτήρα ιδιαίτερα μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους. Το γεγονός ότι στους βασικούς άξονες οικοδόμησης των κρατών εντάσσεται η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν αποτέλεσμα του αποτροπιασμού από την ωμή καταπάτησή τους από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα στη διάρκεια του πρόσφατου τότε πολέμου. Η ικανοποίηση του αιτήματος αυτού στο πλαίσιο των Εθνικών Συνταγμάτων δεν στάθηκε επαρκής για την παροχή πραγματικής δυνατότητας άσκησης τους, ενεργοποιώντας έναν μηχανισμό διεθνούς κατοχύρωσης.

Το 1948 μέσα σε κλίμα πόλωσης στα πρώτα χρόνια του ψυχρού πολέμου υιοθετείται από τη Γ.Σ. των Ηνωμένων Εθνών η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ΟΔΔΑ), αν και παρέμεινε ένα κείμενο που δεν έλαβε το χαρακτήρα της *cogens*, καθώς οι διεθνείς μηχανισμοί δεν ήταν επαρκείς για να εγγυηθούν την τήρησή του[□]. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, δεκαοκτώ μήνες μετά, στις 4 Νοεμβρίου 1950 το Συμβούλιο της Ευρώπης προχώρησε στην υπογραφή της ΕΣΔΑ. Πρόκειται για ένα κείμενο φανερά επηρεασμένο από την ΟΔΔΑ, το οποίο είναι φανερά πιο συντηρητικό όσον αφορά τα ουσια-

□

□ Π.Σούρλας, «Φιλοπαίγμονες εν ου παικτοίς», «ΤΟ ΒΗΜΑ», 3 Μαΐου 1998.

□ Γ.Κασιμάτη, Η παγκόσμια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ν.Β 1979, σ.705 επ.

στικά δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνει. Η επιλεκτική υιοθέτηση οφείλεται σε πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο του 1952, όπου διασφαλίζεται ρητά η ιδιωτική αυτονομία του ατόμου (κυρίως αρ. 1: προστασία της ιδιοκτησίας). Η κατοχύρωση της σφαίρας ατομικής ελευθερίας είναι απότοκος των πιέσεων της αστικής τάξης να κατοχυρωθεί θεσμικά το σύστημα του οικονομικού φιλελευθερισμού της «οικονομίας της αγοράς».

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να προσεγγίσει ένα ζήτημα που έχει αποδειχτεί καίριο για την ελληνική έννομη συνταγματική τάξη και αφορά στην προστασία των ενοχικών δικαιωμάτων στο ελληνικό Σύνταγμα και στην ΕΣΔΑ.

Στο πλαίσιο της εξέτασης του προστατευόμενου έννομου αγαθού, δηλαδή των ενοχικών δικαιωμάτων, θα εξεταστεί και η σφαίρα του θεσμού της ιδιοκτησίας. Πρόκειται για το ζήτημα αν η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και κατ' επέκταση η συνταγματική προστασία της καταλαμβάνει μόνο εμπράγματα δικαιώματα – και κατ' εξοχήν την κυριότητα – ή αν επεκτείνεται περισσότερο, αγγίζοντας την περιοχή των ενοχικών δικαιωμάτων. Βέβαια μπορεί κάποιος εύλογα να παρατηρήσει, ότι πρόκειται για ένα ζήτημα κατ' εξοχήν ελληνικό, αφού η συγκριτική μελέτη καταδεικνύει, ότι η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας αλλού δεν περιορίζεται στα εμπράγματα δικαιώματα. Παράλληλα θα εξεταστεί η ένταξη της ΕΣΔΑ στην ελληνική συνταγματική τάξη και η συμμόρφωση του Έλληνα δικαστή προς τις επιταγές της.

Η πραγμάτευση στηρίζεται στα θετικά συνταγματικά ερείσματα της έννοιας της ιδιοκτησίας, όπως αυτά προκύπτουν από το ισχύον σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, καθώς και σε πλούσια νομολογιακά δεδομένα τόσο των ελληνικών όσο και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

II Α΄ ΜΕΡΟΣ

(Α) Το αντικείμενο της προστασίας

(i) Η έννοια των ενοχικών δικαιωμάτων.

Τα αστικό δίκαιο αποτελεί το γενικό ιδιωτικό δίκαιο, δηλαδή το δίκαιο που ρυθμίζει τις έννομες σχέσεις του βίου του κοινού ανθρώπου και με βάση το πενταμερές σύστημα (δηλαδή την κατανομή της ύλης σε πέντε βιβλία) διαιρείται σε πέντε μέρη. Βασικός κλάδος του είναι το ενοχικό δίκαιο, το οποίο ρυθμίζει τις ενοχικές σχέσεις[□]. Σύμφωνα με το άρθρο 287 του Αστικού Κώδικα, «η ενοχή είναι η σχέση με την οποία ένα πρόσωπο έχει την υποχρέωση προς ένα άλλο σε παροχή. Η παροχή μπορεί να συνίσταται και σε «παράλειψη». Η ενοχή είναι μία έννομη σχέση, ένας δεσμός δικαίου (vinculum juris) με περιεχόμενο την υποχρέωση ενός προσώπου, του οφειλέτη, να προσφέρει σε άλλο πρόσωπο, το δανειστή, μία παροχή. Δικαίωμα του δανειστή και υποχρέωση του οφειλέτη συνθέτουν την ίδια έννομη σχέση ιδωμένη την πρώτη φορά από την ενεργητική της όψη, τη δεύτερη από την παθητική.

Κύρια πηγή του ελληνικού ενοχικού δικαίου αποτελεί το δεύτερο βιβλίο του αστικού κώδικα, ο οποίος δημοσιεύθηκε το 1940 και άρχισε να ισχύει την 23.2.46, αφού στην κατοχή είχε αναβληθεί για αόριστο χρόνο η έναρξη ισχύος του. Περιέχει κανόνες γενικούς που ισχύουν για όλες τις ενοχές (ενοχές απευθείας από το νόμο – συμβάσεις) και ειδικούς που αναφέρονται σε ορισμένες μόνο κατηγορίες ενοχών. Ωστόσο, ενοχικές σχέσεις προβλέπουν μεμονωμένα βιβλία του Αστικού Κώδικα για λόγους συστηματικούς. Για παράδειγμα, στο κληρονομικό δίκαιο προβλέπονται ενοχικές σχέσεις μεταξύ κληρονόμου και κληροδόχου, στις γενικές αρχές η ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις. Για όλες αυτές τις ενοχικές σχέσεις ισχύουν – εφόσον δεν προβλέπεται κάτι διαφορετικό – οι κανόνες του δεύτερου βιβλίου του Α.Κ. Ρύθμιση ενοχικών σχέσεων γίνεται και σε ειδικούς νόμους, όπως οι νόμοι για ορισμένες μορφές προστασίας του κατανα-

□

□ Βλ. Απ. Σ. Γεωργιάδη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 2002, σ. 82 επ.

λωτή, για την ευθύνη από τα αυτοκίνητα. Αντίθετα, σπάνια εμφανίζεται το έθιμο ως πηγή του ενοχικού δικαίου[□].

Ενοχές είναι επίσης οι περισσότερες έννομες σχέσεις σε άλλους κλάδους του ενοχικού δικαίου, όπως στο εμπορικό και στο εργατικό δίκαιο, όπου ρυθμίζονται ειδικές υποχρεώσεις προς παροχή. Σε αυτές – στο βαθμό που δεν προβλέπεται ειδική ρύθμιση στους εν λόγω κλάδους – εφαρμόζονται κατ' αρχήν οι κανόνες του ενοχικού δικαίου (ιδιαίτερα του γενικού). Το ενοχικό δίκαιο, λοιπόν έχει ευρύτατο πεδίο εφαρμογής και αποτελεί το δίκαιο των θεμελιωδών κανόνων για τις ενοχικές σχέσεις. Οι ειδικοί κλάδοι που έχουν απορρεύσει από τα σπλάχνα του περιέχουν μερικότερες ρυθμίσεις για ειδικές ενοχικές σχέσεις.

Ο κλάδος αυτός του αστικού δικαίου στηρίζεται στην αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, δηλαδή της ελευθερίας του ατόμου να συναλλάσσεται με βάση την ιδιωτική του περιουσία, αναλαμβάνοντας οποιαδήποτε δέσμευση σε σχέση με κάποιο από τα υλικά ή άυλα αγαθά που εξουσιάζει. Η ανάληψη υποχρέωσης προς παροχή είναι συνυφασμένη με ένα *minimum* σύνολο αγαθών, που υπόκεινται στην εξουσία του ατόμου. Τα όρια της ελευθερίας των συμβάσεων αποτέλεσαν πάντα για τον νομοθέτη ζήτημα έντονου προβληματισμού. Στην ελληνική έννομη τάξη, η αρχή αποκτά υπόσταση στο άρθρο 361 Α.Κ. καθώς και στο Σ5 θέτοντας το ελληνικό δίκαιο σε μια ιδιαίτερα φιλελεύθερη βάση, η οποία, όμως, οριοθετείται από ένα σύνολο περιορισμών μέσω διατάξεων αναγκαστικού δικαίου που ισχύουν *erga omnes*.

Οι διατάξεις του ενοχικού δικαίου χαρακτηρίζονται από ουδετερότητα από οποιαδήποτε κοινωνικοοικονομική άποψη, αφηρημένο χαρακτήρα και προσαρμοστικότητα, γεγονός που αντικατοπτρίζει, ότι το ενοχικό δίκαιο χρειάζεται κατ' αρχήν σε όλα τα οικονομικά συστήματα.

□

□ Βλ. Ι. Αραβαντινού, Εισαγωγή στην επιστήμη του Δικαίου, 1983, σ. 101 επ.

(ii) Η έννοια της ιδιοκτησίας

α. Ιστορική αναδρομή

β. Τι είναι η ιδιοκτησία;

γ. Καθ' ύλην περιεχόμενο – περιλαμβάνει η ιδιοκτησία ενοχικά δικαιώματα;

α. Ιστορική αναδρομή

Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, αναφαίρετο δικαίωμα του κάθε έλλογου όντος, είναι άμεσο συνυφασμένο με το ανθρώπινο στοιχείο. Η ιδιοκτησία είναι μία αόριστη νομική έννοια. Στον αρχικό πυρήνα της έννοιας βρίσκεται μια σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και στα πράγματα. Πρόκειται για μια σχέση εξουσίας. Το ότι ένας άνθρωπος είναι ιδιοκτήτης ενός πράγματος σημαίνει ότι το κτάται ως ίδιον.

Στην πρότερη μορφή της ήταν κοινή, φυλετική, οικογενειακή (κοινοκτημοσύνη). Η ατομική ιδιοκτησία επικράτησε, όταν η αυτοτελής αξία της ατομικής προσωπικότητας αναγνωρίστηκε. Επομένως, η ατομική ιδιοκτησία προϋποθέτει μία σχετικά υψηλή πολιτιστική στάθμη. Χαρακτηριστικό της στενής σχέσης που θεωρούσαν ορισμένες κοινωνίες ότι συνδέει τον άνθρωπο με τα πράγματα που του ανήκουν είναι το γεγονός ότι σε κάποιες από αυτές, π.χ. στην αρχαία Ελλάδα συνήθιζαν να τοποθετούν στον τάφο κτερίσματα [□]. Στη ρωμαϊκή έννομη τάξη το περιεχόμενο της έννοιας της ιδιοκτησίας πήγαζε από την *patria potestas*. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας αποτελούσε το μόνο εμπράγματο δικαίωμα και μάλιστα απόλυτο, όχι όμως απεριόριστο, καθώς υπόκειτο σε περιορισμούς δημοσίου δικαίου ή ακόμη σε θρησκευτικούς και υγειονομικούς περιορισμούς, τους οποίους επέβαλαν οι Κήνσορες. Στο Μεσαίωνα η έννοια της ιδιοκτησίας προσαρμόζεται σε πολιτικές απαιτήσεις και καταλήγει να νοείται ως πολιτική εξουσία του φεουδάρχη ηγεμόνα (*imperium*).

Ωστόσο το δικαίωμα της ιδιοκτησίας αποκτά πλήρη θεωρητική θεμελίωση στην περίοδο της Αναγέννησης, αλλά κυρίως του διαφωτισμού, μέσα από τις

προσεγγίσεις κορυφαίων φιλοσόφων, όπως του John Lock: «οτιδήποτε αποσπά ο άνθρωπος από τη φυσική του κατάσταση αναμειγνύοντας αυτό με το μόχθο του και συνδέοντας το έτσι με κάτι δικό του, το καθιστά με την ενέργεια αυτή ιδιοκτησία του»[□]. Ορόσημο της απελευθέρωσης της έννοιας της ιδιοκτησίας από τα φεουδαρχικά δεσμά της υπήρξε η ενσωμάτωσή της στη Γαλλική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη (1789) ως «φυσικό και απαράγραπτο δικαίωμα» και ως «απαραβίαστο και ιερό δικαίωμα»[□], πυροδοτώντας μία σειρά συνταγμάτων που την κατοχυρώνουν, όπως των Η.Π.Α., χωρών της Δυτικής Ευρώπης – κατά το πρότυπο του Συντάγματος της Βαϊμάρης και του θεμελιώδους νόμου της Βόννης. Στα ίδια πλαίσια κυμαίνεται και η συνταγματική εξασφάλιση του δικαιώματος στο Ιταλικό σύνταγμα. Τα συντάγματα αυτά, ουσιαστικά, προχωρούν στη θεσμική κατοχύρωση της ιδιοκτησίας και την υποβάλλουν σε ορισμένες δεσμεύσεις χάριν του κοινωνικού συνόλου, καθώς εκτός από ατομικό δικαίωμα θεωρείται κοινωνικός θεσμός.

Θεμελιωτές της νέας αντίληψης της ιδιοκτησίας αποτελούν ο Μαρξ, ο Ένγκελς, ο Λένιν, Λαφάργ., που υποστηρίζουν ότι « η ατομική ιδιοκτησία θα καταργηθεί από την εξέλιξη που θα οδηγήσει στην κατάργηση της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας»[□]. Ήδη η Γαλλική επανάσταση με τη διακήρυξή της είχε θέσει τη βάση για τη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος, ενός οικονομικού κοινωνικού συστήματος, το οποίο στηρίζεται στην δυνατότητα απεριόριστης συγκέντρωσης και διάθεσης πλούτου[□]. Πλέον εισάγεται η θεωρία ότι η ιδιοκτησία παραμένει δικαίωμα του ατόμου και διατηρεί έναν αναπαλλοτρίωτο πυρήνα, τα όριά της, όμως, δεν περιορίζονται στη φυσική χρησιμότητα που αυτή έχει για το άτομο, αλλά με βάση τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας, όπως την επιλαμβάνεται ο νομοθέτης. Η αντίληψη αυτή απηχείται στην ελληνική έννομη τάξη, καθώς η ΑΚ. 1000 ορίζει ότι: « ο κύριος του πράγματος δύναται, εφ' όσον δεν

□

□ Βλ. Ν. Ι. Σαριπόλου, πραγματεία Συνταγματικού Δικαίου, 2^η έκδ., τόμος 4^{ος}, 1875, σ.421 επ.

□ Τζόν Λοκ, δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως, 1690, μετάφραση Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης 1990.

□ Άρθρα 2 και 17 της Γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της 26^{ης} Αυγούστου 1789

□ Βλ. Απ. Γέροντας, Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και η αναγκαστική απαλλοτρίωση, εκδόσεις Σάκκουλα, 2004, σελ. 348 επ.

προσκρούει στο νόμο ή σε δικαιώματα τρίτων, να διαθέτει τούτο κατ' αρέσκειαν και να αποκλείει πάσαν επ' αυτού ενέργειαν άλλου».

β. Τι είναι η ιδιοκτησία;

Σύμφωνα με το άρθρο 17§1 του Συντάγματος, «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του κράτους, τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν δεν μπορούν να ασκούνται εις βάρος του δημοσίου δικαίου». Η διάταξη αυτή αφενός θεσπίζει τη γενική συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και αφετέρου θέτει τα λειτουργικά της όρια. Ωστόσο, καθίσταται σαφές από το γράμμα της διάταξης, ότι δεν υπάρχει συγκεκριμένος εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας. Για την πραγμάτευση, λοιπόν, του όρου θα στηριχθούμε στα θετικά συνταγματικά ερείσματα της έννοιας και στην εν γένει θεωρητική βάση της έννοιας, καθώς και τη νομολογία.

Όπως προαναφέρθηκε, η ιδιοκτησία αποτελεί μία αόριστη νομική έννοια της οποίας το περιεχόμενο πρέπει κάθε φορά να προσδιορίζεται συγκεκριμένα, μέσα στα πλαίσια που το Σύνταγμα και ο νομοθέτης, σε σύμπνοια με αυτό, είναι ελεύθερος να καθορίσει. Όπως αναφέρεται στη γερμανική νομολογία «αφού δεν υπάρχει απόλυτη έννοια της ιδιοκτησίας εναπόκειται στο νομοθέτη να προσδιορίσει το περιεχόμενο και τα όρια της ιδιοκτησίας Ο νομοθέτης στο έργο του αυτό προσανατολίζεται απ' τις κοινές αντιλήψεις της εποχής του»[□]. Επίσης, απόφαση του ΣτΕ ορίζει ότι «ο νομοθέτης (κοινός ή κανονιστικός) είναι ελεύθερος να καθορίσει το περιεχόμενο της ιδιοκτησίας, δηλ. την έκταση των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα αυτό, δεν μπορεί όμως κατά τη θέσπιση των ορίων και των περιορισμών να υπερβεί ένα όριο, πέραν του οποίου πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος, ώστε αυτό να αδρανοποιείται»[□].

Ο όρος ιδιοκτησία δεν αποτελεί έννοια του ιδιωτικού δικαίου, αλλά είναι συνταγματικό δημιούργημα, που δεν περιγράφει έναν ορισμένο τύπο νομικής

□

□ Πρβλ Kimminich, Bonner Kommentar 12-13, § 6

□ Απόφαση της 17.11.1966 του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, 355 επ.

□ Βλ. ΣτΕ 2701/1991, Δ' Τόμος σ. 587

εξουσιάσεως αγαθών, αλλά το σύνολο νομικών τέτοιων τύπων. Πρόκειται για έναν όρο περιγραφικό που αποτελεί συνάρτηση των εξελίξεων της οικονομικής και πολιτικής τάξης.

Όσον αφορά το περιεχόμενο της έννοιας, γίνεται διάκριση στο καθ' ύλην και στο λειτουργικό περιεχόμενο. Το πρώτο περιλαμβάνει όλες τις ιδιοκτησιακές μορφές, που προστατεύονται από την εγγύηση της ιδιοκτησίας, χωρίς να διευκρινίζεται αν περιλαμβάνει μόνο τα εμπράγματα ή και τα λοιπά περιουσιακά δικαιώματα. Η προβληματική αυτή θα αναλυθεί παρακάτω. Το δεύτερο περιλαμβάνει τη δυναμική φύση του όρου, που συνίσταται σε ένα στοιχείο εξουσιαστικό και ένα εγγυητικό. Το εξουσιαστικό στοιχείο είναι αυτό που προσδίδει στην ιδιοκτησία το χαρακτηριστικό της απολυτότητας, δηλαδή της έναντι και κατά πάντων κατευθύνσεώς της. Αυτά τα δύο στοιχεία προσδίδουν ελαστικότητα στην έννοια της ιδιοκτησίας σε αντίθεση με το καθ' ύλην περιεχόμενο που της προσδίδει μεταβλητότητα και δυνατότητα αναπροσαρμογής με βάση την κοινωνική πραγματικότητα.

γ. Καθ' ύλην περιεχόμενο – Περιλαμβάνει η ιδιοκτησία ενοχικά δικαιώματα;

Ένα ζήτημα το οποίο είχε απασχολήσει τους κύκλους της θεωρίας και της νομολογίας ήταν το κατά πόσο οι θετικές συνταγματικές διατάξεις ταυτίζουν εννοιολογικά τον όρο «ιδιοκτησία» με τον όρο «κυριότητα» και τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα [□] ή αναφέρονται συμπληρωματικά στα ενοχικά δικαιώματα.

Σύμφωνα με την κρατούσα – μέχρι το 1998 – στη νομολογία άποψη στη συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας εμπίπτουν μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα επί κινητών και ακινήτων, δηλαδή η κυριότητα

□

□ Τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα, δηλαδή οι δουλείες, το ενέχυρο και η υποθήκη γίνονται αντιληπτά ως δικαιώματα που παρέχουν «εξουσία άμεση και εναντίον όλων πάνω στο πράγμα» (ΑΚ. 973). Πρόκειται για δικαιώματα το οποία, λογικά και νομικά, προϋποθέτουν την κυριότητα και στηρίζονται σε αυτή, αφού άλλωστε χαρακτηρίζονται ως «περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα», δηλαδή ως μικρότερης έκτασης δικαιώματα από την κυριότητα, η οποία φέρει το στοιχείο της καθολικότητας (Γεωργιάδης, εμπ. Δ. σ. 48 επ.). Τα δε εμπράγματα δικαιώματα της με-

(ΑΚ 999), οι δουλείες (ΑΚ 1118 επ.), το ενέχυρο (ΑΚ 1209 επ.) και η υποθήκη (ΑΚ 1275 επ.). Η άποψη αυτή την οποία ενστερνίζεται μέρος της θεωρίας επικαλείται τη βούληση του ιστορικού νομοθέτη, ο οποίος περιόρισε τη συνταγματική προστασία μόνο στα εμπράγματα δικαιώματα. Άλλωστε η πρόταση για την αντικατάσταση του όρου «ιδιοκτησία», από την έννοια «περιουσία», δεν έγινε δεκτή ούτε στη συνταγματική αναθεώρηση του 1911, ούτε το 1975. Η διασταλτική ερμηνεία της έννοιας της ιδιοκτησίας, ώστε να υπαχθούν στη συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της ιδιοκτησίας του άρθρου 17 τα ενοχικά και γενικά τα περιουσιακά δικαιώματα, αντιστρατεύεται το γράμμα και το πνεύμα του συντάγματος και εξάλλου θα επέφερε «αναστάτωση στο θεσμό της απαλλοτριώσεως, εξαιτίας ιδίως της πρόσθετης ταμειακής επιβαρύνσεως του Δημοσίου»[□]. Αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση επιχειρεί να δικαιολογήσει τη ratio του συνταγματικού αποκλεισμού των περιουσιακών ενοχικών δικαιωμάτων με επιχειρήματα που αρρύνονται «αφενός μεν από τη δημοσιονομική προστασία του κράτους, εφόσον η επέκταση του πεδίου εφαρμογής του δικαιώματος της ιδιοκτησίας στα δικαιώματα αυτά, θα συνεπαγόταν ανυπολόγιστο εν πολλοίς δημοσιονομικό κόστος, αφετέρου δε από μία κοινωνιοκρατική αντίληψη, η οποία αντιμετωπίζει με εγγενή καχυποψία κάθε επέκταση της συνταγματικής προστασίας της καπιταλιστικής περιουσίας, πολύ δε περισσότερο όταν η προστασία αυτή αποβαίνει σε βάρος του κοινωνικού συμφέροντος»[□].

Εντούτοις οι εξελίξεις που έχουν σημειωθεί τόσο στην ελληνική, όσο και τη διεθνή πραγματικότητα έχουν σηματοδοτήσει την αφετηρία για μία νέα προσέγγιση της έννοιας της ιδιοκτησίας, η οποία δε θα μπορούσε να περιοριστεί στα στεγανά μιας εμπραγματοποιημένης διάστασης. Τόσο το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο, όσο και ο σκοπός στον οποίο αποβλέπει η διάταξη επιτρέπουν και επιβάλλουν να εξαχθεί μία συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας, κατά πολύ

□

ταλλειοκτησίας και της ιδιοκτησίας του δημοσίου επί των ιαματικών πηγών είναι ειδικές μορφές κυριότητας που θεσπίζονται από ειδικούς νόμους.

□ ΣΤΕ 598/1953 ολ.

□ Α. Παπακωνσταντίνου, Η προστασία των περιουσιακών ενοχικών δικαιωμάτων σε υπερνομοθετικό επίπεδο (παρατηρήσεις με αφορμή την ΑΠ 43/2002), το Σ 2002, σ. 411 επ.

ευρύτερη απ' τις προαναφερθείσες μορφές. Για το λόγο αυτό φαίνεται να υποχωρεί το ιστορικό επιχείρημα.

Εξάλλου, ήταν σαφές, ότι η άποψη αυτή είχε επικριθεί από το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας ως μη ανταποκρινόμενη στις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, γεγονός που αντικατοπτρίζεται εύστοχα στην απόφαση 1093/1987 ΣΤΕ, όπως είχε επισημάνει η μειοψηφία[□]. Έτσι, η τάση να διευρυνθεί το περιεχόμενο της ιδιοκτησίας και ο προέχων ρόλος που έχουν στη σύγχρονη εποχή δικαιώματα ενοχικά, όπως η πνευματική, βιομηχανική και μετοχική ιδιοκτησία και γενικά τα δικαιώματα επί άυλων αγαθών, όπως τα δικαιώματα πελατείας, επωνυμίας, σήματος ή εφευρέσεων οδήγησαν στο σημείο να περιλαμβάνονται πλέον σήμερα, κατά όμοιο τρόπο με τα εμπράγματα δικαιώματα και τα κάθε είδους ενοχικά δικαιώματα.

Η «ιδιοκτησία», λοιπόν, είναι μία έννοια γένους, η οποία περιλαμβάνει όλες τις μορφές ιδιοκτησιακών σχέσεων. Η άποψη αυτή θεμελιώνεται σε τρία βασικά επιχειρήματα: i) ένα επιχείρημα που αντλείται από το σύνολο των συναφών θετικών διατάξεων του Συντάγματος (γραμματικό – συστηματικό επιχείρημα), ii) ένα επιχείρημα που αντλείται από τη σκοπιμότητα της συνταγματικής προστασίας (τελολογικό επιχείρημα), iii) ένα επιχείρημα που αντλείται από τη συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας κατά την ΕΣΔΑ, κατά το δίκαιο της ευρωπαϊκής ένωσης και τα αλλοδαπά Συντάγματα (μερικώς συγκριτικό επιχείρημα – μερικώς επειδή ούτε η ΕΣΔΑ ούτε το δίκαιο της ε.ε. είναι κατά κυριολεξία «αλλοδαπό» δίκαιο, ώστε να δικαιολογείται πλήρως ο χαρακτηρισμός συγκριτικό).

(i) Στο Σύνταγμα του 1975 υπάρχει ένα πολύ ευρύ πλέγμα διατάξεων που αναφέρονται στην ιδιοκτησία το οποίο επιτρέπει να εξαχθεί μία συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας κατά πολύ ευρύτερη. Ο όρος ιδιοκτησία, εκτός από το γενικού περιεχομένου άρθρο 17, εμφανίζεται σε μια σειρά από άλλες διατάξεις

□

[□] ΕφΔΔ 1998, σελ.94, υποσ. 8 « Η παραδεδομένη ερμηνεία του άρθρου 17 του Συντάγματος εκφράζει μεν πάγια νομολογία του δικαστηρίου, καταγόμενη όμως από παρωχημένη δομή οικονομίας εις την οποίαν δέσποζεν η έγχειος ιδιοκτησία. Η αναπροσαρμογή της ερμηνείας επιβάλλεται όχι μόνο από την ουσιώδη μεταβολή των οικονομικών δεδομένων, η οποία προσέδωσε έκτοτε μείζονα σπουδαιότητα εις τα άλλα περιουσιακά δικαιώματα και ιδίως στις κινητάς αξίας, αλλά και από τα συγχρόνους αντιλήψεις περί της προστασίας των δικαιωμάτων τούτων, όπως

όπως στα άρθρα 18, 24§6, στα οποία φαίνεται εκ πρώτης να αφορά στην κυριότητα ή σε άλλα εμπράγματα δικαιώματα[□]. Ωστόσο, η έννοια ενός συνταγματικού δικαιώματος οικονομικού περιεχομένου το οποίο έχει ευρύ και γενικό χαρακτήρα εμφανίζεται και στο άρθρο 5 § 1, 3 και στο 106 § 2 αναφερόμενα στην «ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία». Εκείνο που διασφαλίζεται ως οικονομική ελευθερία κατά το άρθρο 5Σ είναι η ύπαρξη κάποιας ιδιοκτησιακού χαρακτήρα σχέσης ανάμεσα στον φορέα της οικονομικής ελευθερίας και κάποιο αγαθό. Εξασφαλίζει το δικαίωμα κάποιος να αποκτά περιουσία και να την απολαμβάνει, δηλαδή να ασκεί τα περαιτέρω δικαιώματα που πηγάζουν από αυτή. Επίσης, στο άρθρο 106 § 4 5Σ αναφέρεται η έννοια της «εξαγοράς επιχείρησης». Αντικείμενο της εξαγοράς είναι η επιχείρηση, δηλαδή «το σύνολο των πραγμάτων, δικαιωμάτων, πραγματικών καταστάσεων στα οποία περιλαμβάνονται ακίνητα, κινητά, απαιτήσεις, πελατεία, καλή φήμη, απόρρητα, εμπορική πίστη κ.λ.π, τα οποία οργανώθηκαν σε οικονομική ενότητα από το φορέα τους, φυσικό ή νομικό πρόσωπο»[□]. Ακόμη, γίνεται αναφορά στην έννοια «αναγκαστικά συμμετοχή» του κράτους ή των δημόσιων φορέων στην επιχείρηση που γίνεται έναντι ανταλλάγματος το οποίο πρέπει να είναι πλήρες και να ανταποκρίνεται στην αξία της συμμετοχής, δίνοντας της τη διάσταση περιουσιακού δικαιώματος, αφού έχει οικονομικά αποτιμήσιμη αξία. Συνεπώς, συνάγεται ότι οι διατάξεις του Συντάγματος έχουν ένα κοινό εννοιολογικό έδαφος, το οποίο καλύπτει με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο όλες τις σχέσεις που έχουν οικονομικό περιεχόμενο και κατ' επέκταση ενοχικά δικαιώματα.

ii) Η ουσία του τελολογικού επιχειρήματος συνίσταται στο ότι ο περιορισμός του περιεχομένου της ιδιοκτησίας στην κυριότητα και τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα δεν ανταποκρίνονται στο σκοπό της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας, ο οποίος είναι η προστασία και η ρύθμιση της άσκησης του συ-

□

έχουν εκφραστεί ιδίως εις τας Διεθνείς Συμβάσεις περί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μάλιστα ρητώς εις το πτώτο πρωτόκολλο της Σύμβασης της Ρώμης.

□ Ο Κουμάντος υπαγάγει την πνευματική ιδιοκτησία στην προστασία του άρθρου 17 Σ με το επιχείρημα ότι ο όρος ιδιοκτησία χρησιμοποιείται από το σύνταγμα σαν έννοια πλατύτερη από την κυριότητα του αστικού δικαίου για να περιλάβει κάθε απόλυτο δικαίωμα πάνω σε κάθε αντικείμενο, κινητό ή ακίνητο. Βλ. Γ.Α. Κουμάντου, πνευματική ιδιοκτησία, 5^η έκδ. 1991, σ. 62.

□ Βλ. Ε. Περράκης, Γενικό Μέρος Εμπορικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 200, σ.330 επ.

νόλου των δικαιωμάτων πάνω στα οποία στις σημερινές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες πράγματι συνίσταται η ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστική έκφραση του συγκεκριμένου επιχειρήματος αποτελεί η άποψη ότι « ο αποκλεισμός των ενοχικών δικαιωμάτων από τη συνταγματική κατοχύρωση της ιδιοκτησίας σημαίνει ότι τα δικαιώματα αυτά που μπορεί να ανέρχονται σε τεράστια ποσά ή να αποτελούν τις καταθέσεις μιας ολόκληρης ζωής φτωχών ανθρώπων δεν προστατεύονται από το Σύνταγμα, ώστε η ιδιοποίηση ή εκμηδένιση τους από το κράτος να μπορεί να γίνει χωρίς αποζημίωση»[□].

iii) Τέλος, η Γερμανική θεωρία και νομολογία δέχεται ομόφωνα, πάγια τη «διευρυμένη έννοια της ιδιοκτησίας»[□]. Την βασική αντίληψη για τη «διευρυμένη έννοια της ιδιοκτησίας» εισήγαγε ήδη από τα πρώτα χρόνια του Συντάγματος της Βαϊμάρης ο Martin Wolff. Κεντρική ιδέα της Γερμανικής θεωρίας είναι ότι δε διευρύνθηκε η έννοια της ιδιοκτησίας, αλλά ο αριθμός των αντικειμένων που προστατεύονται συνταγματικά, δηλαδή κάθε δικαίωμα με περιουσιακή αξία. Την προσέγγιση αυτή υιοθέτησε η νομολογία του τότε γερμανικού Ακυρωτικού σε απόφαση της 24^{ης} Δεκεμ. 1924. Ανάλογο κεκτημένο παρατηρείται για την ιταλική συνταγματική θεωρία και νομολογία, που υιοθετεί την θεωρία, ότι η ιδιοκτησία δεν περιορίζεται στην αστική κυριότητα, αλλά καλύπτει « ποικιλία ιδιοκτησιακών καταστάσεων»[□], ήδη από το Statuto albertino του 1929.

Ο ρόλος της ΕΣΔΑ στην διεύρυνση της έννοιας της ιδιοκτησίας και στα ενοχικά δικαιώματα θα εξεταστεί αναλυτικά παρακάτω.

Το συμπέρασμα που προκύπτει αβίαστα είναι ότι ο όρος ιδιοκτησία καταλαμβάνει όχι μόνο τα εμπράγματα, αλλά και τα ενοχικά δικαιώματα και κατ' επέκταση εντάσσονται και στη συνταγματική προστασία του άρθρου 17 § 1 Σ.

□

□ Βλ. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Β, 902.

□ "erweiterter Eigentumsbegriff". Στην Γερμανική γλώσσα οι όροι «κυριότητα» και «ιδιοκτησία» αποδίδονται με την ίδια λέξη ("Eigentum"). Επομένως υπάρχει, στην γλώσσα αυτή, μεγαλύτερο περιθώριο ορολογικής σύγκρισης ανάμεσα στην κυριότητα κατά το αστικό δίκαιο και την ιδιοκτησία κατά το συνταγματικό δίκαιο. Ο επιθετικός προσδιορισμός "erweiterter" (διευρυμένος) είναι ίσως περισσότερο αναγκαίος στην γερμανική γλώσσα για να υποδηλώσει ότι το περιεχόμενο του συνταγματικά προστατευόμενου "Eigentum" (ιδιοκτησία) είναι ευρύτερο από το περιεχόμενό του κατά το αστικό δίκαιο "Eigentum" (κυριότητα) από ότι στην γλώσσα μας, όπου το Σύνταγμα χρησιμοποιεί άλλον όρο από εκείνο του αστικού δικαίου.

B) Η Συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας στο Ελληνικό Σύνταγμα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο περιορισμός της συνταγματικής προστασίας στην κυριότητα και τα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα προσανατολίζεται στη δομή και τις οικονομικές αξίες της προβιομηχανικής κοινωνίας. Η προσκόλληση της ελληνικής νομολογίας σε μια πραγματοπαγή αντίληψη για την ιδιοκτησία και την αντίστοιχη ερμηνεία του άρθρου 17 § 1 Σ φαίνεται όχι μόνο αδικαιολόγητη αλλά και ξεπερασμένη. Η προστασία της περιουσίας ως συνόλου έννομων σχέσεων χρηματικής αποτίμησης, δεν ανταποκρίνεται μόνο στη διασφάλιση της θέσης του πολίτη έναντι στο κράτος, αλλά και στην κοινωνική αποστολή «ιδιοκτησίας – περιουσίας». Οπότε είναι σαφές ότι οι συνταγματικές ρυθμίσεις και εγγυήσεις της ιδιοκτησίας είναι ρυθμίσεις και εγγυήσεις κάθε περιουσιακού δικαιώματος.

Το ισχύον Σύνταγμα του 1975 περιλαμβάνει ένα αρκετά αναλυτικό πλέγμα διατάξεων που αναφέρονται στην προστασία και τη ρύθμιση της ιδιοκτησίας. Οι σχετικές ρυθμίσεις επεκτείνονται σε διάφορα άρθρα του Συντάγματος, κυρίως δε στα άρθρα 17 § 1, 5, 17 § 2-7, 18, 24, 105 § 2, 106, 107, 109, 117, 12 § 6.

Το άρθρο 17 §1 Σ είναι μία διάταξη, η οποία αφενός θεσπίζει συνταγματική υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ιδιοκτησία και αφετέρου θέτει ένα γενικότερο ερμηνευτικό κανόνα ο οποίος οφείλει να επηρεάζει και το περιεχόμενο των λοιπών συνταγματικών διατάξεων που αναφέρονται σε αυτή.. Σύμφωνα με το άρθρο 17 §1 Σ «η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος».

Το άρθρο 17 §2 Σ ορίζει ότι «κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο,

□

□ Rodota, Commentario, 297

όταν και όπως ο νόμος ορίζει και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρης αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της απαλλοτρίωσης». Πρόκειται για την πάγια συνταγματική ρύθμιση όπως αυτή είχε διαμορφωθεί διαδοχικά από τα προϊσχύσαντα Συντάγματα.

Έμμεσα, αλλά σαφώς αναφέρεται στην ιδιοκτησία και η επίσης νέα γενική διάταξη του άρθρου 5 §1 Σ, με την οποία διασφαλίζεται στον καθένα το δικαίωμα να συμμετέχει στην οικονομική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη καθώς επίσης και το άρθρο 5 § 3, ιδίως εδ. β' Σ κατά το οποίο «κανένας δεν περιορίζεται (.....) με οποιοδήποτε (.....) τρόπο, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος».

Τόσο οι λοιπές διατάξεις του άρθρου 17 Σ όσο και τα υπόλοιπα άρθρα περιλαμβάνουν με διάφορες τροποποιήσεις και προσθήκες ρυθμίσεις για λεπτομερειακότερα θέματα της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας.

Αξίζει από τις λεπτομερειακότερες διατάξεις να αναφέρουμε το άρθρο 24Σ το οποίο κατά κυριολεξία δεν αναφέρεται στην ιδιοκτησία, αλλά σχετίζεται ευθέως με δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία, αποτελώντας μια νέα διάταξη στην ελληνική συνταγματική τάξη. Το άρθρο αυτό θεσπίζει και ρυθμίζει τη συνταγματική προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Τέσσερις στις έξι παραγράφους του (3-6), προβλέπουν, μεταξύ άλλων, τη λήψη περιοριστικών μέτρων της ιδιοκτησίας και διατάξεις που αναφέρονται στην αντίστοιχη αποζημίωση των ιδιοκτητών.

Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας έχει ένα κεντρικό και αναλλοίωτο, ως προς τη βασική του κατασκευή πυρήνα, που θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του χωρίς τη θέλησή του, παρά μόνο για σκοπό που αποδεδειγμένως εξυπηρετεί δημόσιο όφελος και έναντι αποζημίωσης.

Σχολιάζοντας την εξέλιξη της συνταγματικής θέσης της ιδιοκτησίας από το Σύνταγμα του 1911 έως το τότε ισχύον Σύνταγμα του 1952 οι Αλέξανδρος Σβώλος και Γεώργιος Βλάχος παρατήρησαν ότι η εξέλιξη αυτή «συνίσταται εις

την αύξηση και όχι εις την ελάττωσιν της προστασίας του δικαιώματος τούτου (ούτω, λ.χ. η προστασία επεξετάθη και επί κινητών, η καταβλητέα εν περιπτώσει απαλλοτριώσεως αποζημίωσις ωρίσθη «πλήρης» κλπ»[□].

Ίσως, σήμερα, είναι ακριβέστερο να χαρακτηρισθεί η αλληλοδιαδοχή των ελληνικών συνταγματικών διατάξεων σχετικά με την προστασία της ιδιοκτησίας μάλλον ως εξελικτική εξειδίκευση της συνεχώς επαναβεβαιούμενης ισορροπίας ανάμεσα στον ατομικό χαρακτήρα και την κοινωνική λειτουργικότητα της ιδιοκτησίας, παρά ως εξέλιξη η οποία βαδίζει ευθύγραμμα προς τη μεγαλύτερη προστασία των δικαιωμάτων χρήσης, κάρπωσης και διάθεσης, τα οποία είναι συνηφασμένα με τη γενική έννοια της ιδιοκτησίας.

Υπό το παραπάνω πρίσμα, η ανάπτυξη των συνταγματικών ρυθμίσεων σχετικά με την προστασία της ιδιοκτησίας σε αδρές γραμμές περιλαμβάνει :

- τον προσδιορισμό του δημοσίου σκοπού από τη νομοθετική εξουσία.
- τον προσδιορισμό του μεγέθους (πλήρης) και των προϋποθέσεων (νομοθετική πρόβλεψη, δικαστικός προσδιορισμός, προηγούμενη καταβολή) της αποζημίωσης σε περίπτωση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης.
- Την επέκταση του θεσμού της απαλλοτρίωσης ακινήτων σε ευρύτερες ζώνες.
- Τη σταδιακή προσθήκη νέων περιπτώσεων περιορισμών της ιδιοκτησίας που δεν συνεπάγονται αναγκαστικά απώλεια της.
- Την αναγκαστική εξαγορά επιχειρήσεων ή τη συμμετοχή του κράτους σε αυτές.
- Τη λήψη μέτρων για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, τη χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας και την πολεοδομική και οικιστική διαμόρφωση.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι το Σύνταγμα προστατεύει μόνο την ιδιωτική περιουσία και όχι την περιουσία του κράτους, η οποία δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην ιδιοκτησία του κράτους και την ιδιοκτησία των ιδιωτών έγκειται

□

□ Βλ. Αλ. Σβώλου – Γ. Βλάχου, Γνωμοδότησις, 3 ΝοΒ (1955), 103.

στο ότι η τελευταία εγγυάται μια ευρεία εξουσία διάθεσης, που μόνο στη συνέχεια και υπό ορισμένες προϋποθέσεις υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς. Αντίθετα, η ιδιοκτησία του κράτους υπόκειται εξ αρχής σε γενικούς περιορισμούς διάθεσης, που ήδη σε αφηρημένο επίπεδο, αποκλείουν την ύπαρξη μιας νομικής θέσης συγκρίσιμης με την εξουσία διάθεσης των ιδιωτών.

Όσον αφορά την περιουσία νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, ο Βροντάκης αναφέρει ότι «σκοπός και λειτουργικός προορισμός των ατομικών δικαιωμάτων είναι η προστασία της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας, εξ αυτού δε του λόγου τα δ.ν.π. δεν δύναται να είναι υποκείμενα τοιούτων δικαιωμάτων, παρά μόνον όταν η σύστασις και η δράσις των αποτελούν εκδήλωση συνταγματικώς προστατευόμενης ελευθερίας των φυσικών προσώπων»[□]. Η νομολογία υιοθέτησε αυτή τη θέση και στην απόφαση 283/1995 της Ολομέλειας του ΣτΕ αναφέρεται ότι «ο κοινός νομοθέτης ιδρύοντας ν.π.δ.δ. είναι ελεύθερος να προβαίνει στην αναδιοργάνωσή τους ή την αναρρύθμιση των πόρων τους, με το σκοπό της προσαρμογής τους μέσα στα γενικότερα πλαίσια της κρατικής οργάνωσης προς τις συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Κατά τη διαδικασία αυτή ο νομοθέτης δεν εμποδίζεται καθόλου να ρυθμίσει και τα της τύχης της περιουσίας που έχει διατεθεί στα ν.π. όχι με την έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά με το σκοπό να εξυπηρετούνται με αυτή ή με τους πόρους από αυτή οι κρατικοί σκοποί για την εξυπηρέτηση των οποίων έχουν συσταθεί. Συνεπώς δε συντρέχει για τα ν.π.δ.δ. η προστασία του Σ 17, ούτε εμποδίζεται η ρύθμιση της τύχης της περιουσίας τους από άλλες συνταγματικές διατάξεις». Η απόφαση 1760/2000 του Εφετείου Θεσσαλονίκης επεκτείνει τη θέση αυτή και στα «ν.π. που συνιστώνται από το κράτος με τη μορφή ιδιωτικού δικαίου για την εξυπηρέτηση ειδικού κρατικού σκοπού ή για την άσκηση συγκεκριμένης δημόσιας υ-

□

[□] Το ζήτημα της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας των δημόσιων νομικών προσώπων, σε: Τιμ. Τόμος ΣτΕ 1929-1979, σελ. 397, 477 επ. Μόνο κατ' εξαίρεση προστατεύεται συνταγματική η ιδιοκτησία ορισμένων νομικών προσώπων, λόγω της ιδιαίτερης λειτουργίας τους, όπως τα Πανεπιστήμια, ως προϋπόθεση της άσκησης της ακαδημαϊκής ελευθερίας και στην περίπτωση των ΟΤΑ λόγω της συνταγματικής τους εγγύησης. Η προστασία του δηλαδή δεν προκύπτει από τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 17, αλλά απορρέει από τη συνταγματική κατοχύρωση της αντίστοιχης θεσμικής εγγύησης. Αντίθετα οι κοινωνικοασφαλιστικοί φορείς δεν μπορούν να έχουν ατομική ιδιοκτησία αφού δεν αποτελούν φορείς άσκησης ελευθερίας, αλλά εκπλήρωσης μιας συνταγματικής επιταγής.

πηρεσίας, καθόσον και τα νομικά αυτά πρόσωπα ασκούν λειτουργική αρμοδιότητα της δημόσιας, τελούν υπό την εξάρτηση και εποπτεία του κράτους και, ανεξαρτήτως του νομικού χαρακτηρισμού τους ως ιδιωτικού δικαίου, αποτελούν, όπως τα ν.π.δ.δ., δημόσια νομικά πρόσωπα».

III Β ΜΕΡΟΣ

(Α) Προβληματική

i) πως η ΕΣΔΑ ενσωματώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα

Ως τώρα οι Έλληνες δικαστές αλλά και οι Πανεπιστημιακοί δάσκαλοι ήταν συνηθισμένοι να ερμηνεύουν το Εθνικό δίκαιο. Πηγή των κανόνων δικαίου αποτελούσε μόνο ο εθνικός νομοθέτης και, βέβαια, και τα έθιμα. Κατά το άρθρο 1 του Αστικού Κώδικα, οι κανόνες του δικαίου βρίσκονται στο νόμο και τα έθιμα. Όμως υπάρχει και μία Τρίτη πηγή δικαίου, σχετικά καινούργια: τις συμβάσεις που έρχονται από τη διεθνή έννομη τάξη. Ο Έλληνας δικαστής οφείλει να τις εφαρμόζει και, μάλιστα, ως δίκαιο με αυξημένη τυπική ισχύ, κατά το άρθρο 28 του Συντάγματος. Μερικοί θεωρούν το δίκαιο αυτό οθώνειας προέλευσης, με ξενικό χαρακτήρα. Κακώς. Είναι και πολλαπλώς ελληνικό δίκαιο. Πρώτον, γιατί τις διεθνείς συμβάσεις τις κυρώνει η Βουλή των Ελλήνων. Δεύτερον, το περιεχόμενο των διεθνών αυτών συμβάσεων αφορά κατά κύριο λόγο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κάτι δηλαδή που έχει ρίζες και στην ελληνική ιστορία. Αν αναλογιστεί κανείς πόσο επέδρασε η αρχαία ελληνική φιλοσοφία, πόσο επέδρασε στη συνέχεια η χριστιανική διδασκαλία στα βυζαντινά χρόνια αλλά και οι αγώνες των Ελλήνων υπέρ της ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων, η Χάρτα του Ρήγα και τα επαναστατικά συντάγματα στην επικράτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα, τότε θα αντιληφθεί ότι πρόκειται για μια πολιτισμική κληρονομιά που είναι και ελληνική. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, που προστατεύονται με διεθνή αυτά κείμενα, έχουν αυτή την ιστορική διαδρομή στην οποία μετέχει και η ελληνική σκέψη. Το δε δεσμευτικό κανονιστικό τους περιεχόμενο αποτελεί σίγουρα κατάκτηση της εποχής μας.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) είναι το σημαντικότερο διεθνές κείμενο για την προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η προηγηθείσα κατά δύο χρόνια Οικουμενική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών - το 1948- είναι μεν το πρώτο διεθνές κείμε-

νο για τα ανθρώπινα δικαιώματα ιστορικής πραγματικά σημασίας, αλλά έχει περισσότερο ηθική και πολιτική, παρά νομική αξία. Είναι *lex imperfecta*, κείμενο κανονιστικό μιν, αλλά χωρίς κυρώσεις. Η ΕΣΔΑ αποτελεί τον καταστατικό χάρτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλη την Ευρώπη και ισχύει ως εσωτερικό δίκαιο και στην Ελλάδα, γιατί έχει κυρωθεί με νόμο. Είναι δε γνωστό ότι η Ελλάδα έχει πολλές φορές καταδικασθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για παραβίαση κανόνων της ΕΣΔΑ εκ μέρους όχι μόνο των διοικητικών αρχών αλλά και των δικαστηρίων. Γιατί και οι δικαστικές αποφάσεις ελέγχονται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων και των αποφάσεων των ανωτάτων δικαστηρίων. Αυτός ο έλεγχος αποτελεί και τον μόνο τρόπο για να διαπλαστεί ένα ομοιόμορφο ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σύμφωνα με το σκοπό της ΕΣΔΑ.

Η φαινομενικά ανυπέρβλητη αυτή αντίθεση ως προς την προτεραιότητα μεταξύ Συντάγματος και ΕΣΔΑ, ανάλογα με την οπτική γωνία του παρατηρητή, μπορεί να γεφυρωθεί με την προσπάθεια ερμηνευτικής εναρμόνισης τους, αφού είναι δεδομένη η σε μεγάλο βαθμό θεματική αλληλοεπικάλυψη. Με την έννοια αυτή μπορεί να γίνει λόγος για μια σύμφωνη με την ΕΣΔΑ ερμηνεία του Συντάγματος.

Όταν πρόκειται για μια διεθνή σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξοπλισμένη με έναν ιδιαίτερο διεθνή δικαιοδοτικό μηχανισμό, όπως η ΕΣΔΑ, η προτεραιότητα ανάμεσα σε αυτή και το Σύνταγμα καθίσταται θέμα οπτικής γωνίας. Για την εθνική έννομη τάξη και τα δικαιοδοτικά της όργανα η προτεραιότητα του Συντάγματος μπορεί να είναι δεδομένη και αναμφισβήτητη. Από τη σκοπιά, όμως, των δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΣΔΑ, το είδος του εθνικού κανόνα, κατ' επίκληση και εφαρμογή του οποίου τα εθνικά όργανα παραβίασαν τη Σύμβαση, δεν μπορεί ν' αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα για τη διαπίστωση της παραβίασης αυτής και την επιβολή ενδεχομένως κυρώσεων έτσι κι αλλιώς, το θεμέλιο του οικοδομήματος αυτού είναι η αμοιβαία και ομοιόμορφη δεσμευτική αντίληψη υποχρεώσεων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα με την διάβρωση της κυριαρχίας του εθνικού κράτους διαβρώ-

νεται και η θέση του Ελληνικού Συντάγματος στην κορυφή της πυραμίδας των πηγών δικαίου.

Ενόψει του άρθρου 28 § 1 Σ, όπου «οι διεθνείς συμβάσεις που έχουν κυρωθεί με νόμο και έχουν τεθεί σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους τους αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου», ο Έλληνας νομοθέτης και δικαστής κατά τον προσδιορισμό του περιεχομένου της αόριστης νομικής έννοιας «ιδιοκτησία» δεσμεύεται νομικά από τον προσδιορισμό που δίνει το δικαστήριο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο δικαστής «οφείλει να προσλαμβάνει κάθε φορά τον κανόνα, όπως ακριβώς ερμηνεύεται από τα δικαιοδοτικά όργανα της Σύμβασης»[□].

Λίγες μέρες μετά την κύρωση της ΕΣΔΑ, ήδη πριν από τη δημοσίευση του νόμου 2329/1953 με τον οποίο κυρώθηκε αρχικά η σύμβαση αυτή, ο Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος, αποκρούοντας την άποψη ότι «τα ενοχικά δικαιώματα δύνανται να καταλυθώσι ή περιορισθώσι δια νόμου, μη απολαύοντα, κατά την κρατούσαν γνώμην, οίας τα εμπράγματα προστασίας» παρατήρησε ότι το αντίθετο είναι ορθό και για το λόγο ότι αυτό προκύπτει και από «το άρθρον 1 του πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ καθ' ο η περιουσία παντός προσώπου, φυσικού ή νομικού, είναι σεβαστή, εις την περιουσία δε ανήκουν και τα ενοχικά δικαιώματα»[□].

□

□ Παπαδημητρίου, οπ.π.573

□ Κων. Τριανταφυλλόπουλου, κύρος νόμου κρίνοντος ωρισμένας διαφοράς, 1953, 185 επ.

ii) Η συμβολή του Έλληνα δικαστή στη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του συστήματος της ΕΣΔΑ είναι ο επικουρικός της χαρακτήρας. Η σύμβαση δεν υποκαθιστά τους εθνικούς μηχανισμούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά αποτελεί ένα συμπληρωματικό, ύστατο μέσο θεραπείας των ενδεχόμενων παραβιάσεων των ατομικών ελευθεριών. Ο μηχανισμός της ΕΣΔΑ επιφυλάσσει κεντρική θέση στον Εθνικό δικαστή, επιφορτίζοντας τον με το καθήκον να θεραπεύει τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήδη από το εσωτερικό επίπεδο, προτού επιληφθούν τα όργανα της Σύμβασης. Αυτή η θεσμική ευθύνη του δικαστή αποτυπώνεται με σαφήνεια στην αρχή εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων, βασική προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου. Προκύπτει, λοιπόν, το φαινομενικά παράδοξο συμπέρασμα ότι φυσικός δικαστής της Σύμβασης είναι ο εθνικός δικαστής, ο οποίος είναι συγχρόνως και ευρωπαϊκός δικαστής και οφείλει να διασφαλίσει τη διάχυση της Σύμβασης στην εσωτερική έννομη τάξη. □

Εξάλλου, τα όργανα του Στρασβούργου δε διεκδίκησαν ποτέ το μονοπώλιο της ερμηνείας της Σύμβασης. Ας μην ξεχνάμε ότι η ΕΣΔΑ δεν προβλέπει μηχανισμό αντίστοιχο με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που ισχύει στο κοινοτικό δίκαιο. Τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι σε καμία περίπτωση υποχρεωμένα να παραπέμψουν ένα ζήτημα ερμηνείας της Σύμβασης στο Ε.Δ.

Επομένως, ο έλεγχος της εφαρμογής της Σύμβασης είναι πρώτα απ' όλα εθνικός, αποκεντρωμένος, διάχυτος. Ο εθνικός δικαστής καλείται να εφαρμόσει μία νομολογιακή πολιτική σεβασμού των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ. Το άνοιγμα του δικαστή στη διεθνή έννομη τάξη είναι μια υποχρέωση που πη-

□

□ Ηλίας Καστανάς, Η συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, σ.117 επ.

γάζει τόσο από το άρθρο 28 παρ. 1 Σ, όσο και από την ίδια τη λογική που διέπει το σύστημα της Σύμβασης.

Η Σύμβαση αναπτύσσεται μέσα σε ένα πολύ ευνοϊκό κλίμα στην Ελλάδα σε αντίθεση με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες[□]. Το Ελληνικό Σύνταγμα του αναγνωρίζει υπερνομοθετική ισχύ, ενώ η άμεση εφαρμογή της δεν έχει αμφισβητηθεί. Ο Έλληνας δικαστής είναι πλήρως εξοικειωμένος με τον έλεγχο της τήρησης από το νομοθέτη των υπερκείμενων κανόνων που κατοχυρώνουν τις ατομικές ελευθερίες. Παρόλα αυτά ο απολογισμός της εφαρμογής της ΕΣΔΑ στη χώρα μας ήτα μέχρι πρόσφατα μάλλον ισχνός. Βέβαια, όπως και στα άλλα κράτη μέλη, η αναγνώριση του δικαιώματος της ατομικής προσφυγής υπήρξε μία σημαντικότερη τομή. Διανύουμε τη δεύτερη και πιο γόνιμη φάση της εφαρμογής της ΕΣΔΑ, κατά την οποία οι αναφορές στη Σύμβαση, όχι μόνο αυξάνουν, αλλά και βελτιώνονται ποιοτικά.

Με την αύξηση του αριθμού των υποθέσεων που δικάζονται στο Στρασβούργο, ο Έλληνας δικαστής συνειδητοποιεί ότι οποιαδήποτε νομοθετικά διάταξη, διοικητική πράξη ή δικαστική απόφαση μπορεί να αποδειχθεί προβληματική ως προς τη συμφωνία της με τη Σύμβαση και να επισύρει τη διεθνή ευθύνη της χώρας. Βέβαια, τα παραπάνω δε σημαίνουν ότι ο διάλογος ανάμεσα στον εθνικό και τον ευρωπαϊκό δικαστή έχει φτάσει στο καλύτερο δυνατό επίπεδο. Συχνά ο δικαστής απλώς παραπέμπει στις διατάξεις της Σύμβασης, τονίζοντας την υπερνομοθετική της ισχύ, παραλείποντας όμως να τις αναλύσει σε βάθος και να αιτιολογήσει με επάρκεια και πειστικότητα τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει. Η αναφορά στη Σύμβαση έχει, πολλές φορές, καθαρά συμπληρωματικό ρόλο στα συμπεράσματα που ήδη κατέληξε ο δικαστής.

Η ενσωμάτωση του εθνικού δικαστή με την ΕΣΔΑ δε φαίνεται να επιτυγχάνεται σε κάθε περίπτωση.

Χαρακτηριστικό ένα παράδειγμα: η απόφαση 1930/1998 του ΣΤΕ που εκδόθηκε κατόπιν της 45/1997 απόφασης του ΑΕΔ στην υπόθεση της λεγόμενης βασιλικής περιουσία. Θυμίζουμε ότι πρόσφατα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εξέδω-

□

□ Βλ. Κ. Χρυσογόνου, Η ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην Εθνική έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλα, 2004.

σε την απόφασή του στην υπόθεση αυτή, η οποία ήταν καταδικαστική[□]. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι το ζήτημα παραβίασης της Σύμβασης και του Πρώτου Πρωτοκόλλου από το νόμο του 1994 (ο οποίος επιβεβαίωσε ότι η εν λόγω περιουσία ανήκει στο Ελληνικό Δημόσιο) δεν τίθεται, διότι το ΑΕΔ έκρινε δεσμευτικά ότι ο νόμος του 1992 που απέδιδε τη βασιλική περιουσία στην πρώην βασιλική οικογένεια αντίκειται στον υπερκείμενο της τυπικής ισχύος της Σύμβασης κανόνα του άρθρου 1 του Συντάγματος. Και πρόσθεσε ότι οι μνημονεύμενες διατάξεις της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου της δεν συνδέονται με το επίδικο ζήτημα.

Αντί το Συμβούλιο της Επικρατείας να εφαρμόσει τα κριτήρια που πηγάζουν από τη Σύμβαση, ακόμη και για να αποκλείσει την εφαρμογή της στη συγκεκριμένη περίπτωση, προτίμησε να κλείσει κάθε δίαυλο επικοινωνίας με τα όργανά της και κάθε δυνατότητα επηρεασμού της κρίσης τους. Διότι είναι γνωστό ότι παρόμοια επιχειρήματα αλυσιτελώς προβάλλονται ενώπιον του διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου, για το οποίο ακόμα και μια συνταγματική διάταξη μπορεί να επιφέρει τη διεθνή ευθύνη ενός Κράτους μέρους. Εξάλλου, το επιχείρημα της μείζονος ισχύος του Συντάγματος και μάλιστα μιας θεμελιώδους διάταξής του, απέναντι σε μια διεθνή σύμβαση προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα έπρεπε να προβάλλεται μόνον αφού έχει εξαντληθεί κάθε προσπάθεια εναρμόνισης των διατάξεών τους. Άλλωστε, η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας των συνταγματικών διατάξεων με τα διεθνή κείμενα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ισχύει και σε χώρες όπου οι διεθνείς συμβάσεις έχουν νομοθετική απλώς ισχύ, ακόμη και σε χώρες που δεν έχουν ενσωματώσει την ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη. Ωστόσο, σε άλλες περιπτώσεις η νομολογία φαίνεται να ακολουθεί τις επιταγές της ΕΣΔΑ.

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να πούμε ότι τρεις είναι οι σημαντικότερες τάσεις που διαφαίνονται στη στάση του Έλληνα δικαστή και κατ' επέκταση στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Η πρώτη είναι η προσπάθεια περιχαράκωσης της ελληνικής έννομης τάξης, μέσω επίκλησης της υπεροχής του

□

[□] Ευρ.ΔΔΑ, υπόθεση Τέως Βασιλιάς των Ελλήνων και λοιποί, απόφαση της 23.11.2000 και απόφαση της 28.11.2002 επί του άρθρου 41 (δικαιη ικανοποίηση).

Συντάγματος. Η δεύτερη είναι η αξιοποίηση από το δικαστή των διεθνών συμβάσεων προκειμένου να καλυφθούν ορισμένα «δικαιοκρατικά ελλείμματα». Η τρίτη είναι η επίκληση των διεθνών συμβάσεων προς επίρρωση των ερμηνευτικών επιλογών στις οποίες έχει ήδη καταλήξει ο δικαστής. Είναι αναμφισβήτητο ότι η σημασία της ΕΣΔΑ εμπεδώνεται ολοένα και περισσότερο στη συνείδηση του δικαστή.

(B) Η προστασία των ενοχικών δικαιωμάτων κατά την ΕΣΔΑ και η ευθυγράμμιση της ελληνικής έννομης τάξης

Το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ ορίζει ότι «{η}αν φυσικών ή νομικών πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθεί της ιδιοκτησίας του ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους.

Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέση εν ισχύϊ τους Νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίον προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων, εισφορών ή προστίμων[□].

□

□ Είναι σκόπιμο να παρατεθεί το κείμενο της διάταξης και στις δύο υθεντικές γλώσσες της ΕΣΔΑ, την γαλλική και την αγγλική, τούτο δε επειδή υπάρχουν άξιες επισήμανσης φραστικές και ορολογικές διαφορές, τόσο στην ελληνική μετάφραση όσο και μεταξύ των δύο αυθεντικών γλωσσών.

Στην γαλλική γλώσσα:

«Toute personne physique ou morale a droit au respect de ses biens. Nul ne peut être privé de sa propriété que pour cause d' utilite publique et dans des conditions prévues par la loi et des principes generaux du droit international.

Les dispositions precedents ne protent pas atteinte au droit que possèdent les Etats de mettre en viguer les lois qu' ils jugent necessaires pour reglementer l' usage des biens conformément a l'interêt general ou pour assurer le paiement des impôts ou d' autres contributions ou des amendes».

Στην Αγγλική γλώσσα:

«Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions.No one shall be deprived of his possessions except in the public interest and subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law.

The preceding provisions shall not , however, in any way impair the right of a state to enforce such laws as it deems necessey to control the use of property in accordance with the general interest or to secure the payment of taxes or other contributions or penalties».

Η ΕΣΔΑ υπογράφηκε στην Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, ενώ το Πρώτο Πρωτόκολλο υπογράφηκε στο Παρίσι στις 20 Μαρτίου 1952. Η ΕΣΔΑ και το Πρώτο Πρωτόκολλο κυρώθηκαν από την Ελλάδα με τον ν. 2329/1953, στη συνέχεια καταγγέθηκαν από τη δικτατορία στις 12 Δεκεμβρίου 1969 και μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας επανακυρώθηκαν με το π.δ. 53 της 2ης Σεπτεμβρίου 1974 (ΕΤΚ Α, 256).

Η διάταξη αυτή, η μόνη στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ που προστατεύει ατομικό δικαίωμα οικονομικού περιεχομένου, έμοιαζε, για αρκετές δεκαετίες, να μην μπορεί να επιφέρει πρακτικά αποτελέσματα.

Η επικρατήσασα ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου περιλαμβάνει τρεις διακριτούς κανόνες[□]. Ο πρώτος κανόνας ο οποίος έχει γενικό χαρακτήρα, θεμελιώνει (enounces, enonce) την αρχή του σεβασμού της περιουσίας και τίθεται στο α' εδάφιο της πρώτης παραγράφου. Ο δεύτερος κανόνας καλύπτει τη στέρηση της ιδιοκτησίας και την υπάγει σε ορισμένες προϋποθέσεις, εμφανίζεται δε στο δεύτερο εδάφιο της ίδιας παραγράφου. Ο τρίτος κανόνας αναγνωρίζει ότι τα κράτη έχουν δικαίωμα να ελέγχουν τη χρήση της ιδιοκτησίας σύμφωνα με το δημόσιο συμφέρον, θεσπίζοντας τους νόμους που θεωρούν αναγκαίους για τον σκοπό αυτό και περιλαμβάνεται στη δεύτερη παράγραφο. Το Δικαστήριο, πριν εξετάσει αν υπήρξε συμμόρφωση προς τον πρώτο κανόνα, πρέπει να αποφανθεί αν υπάρχει λόγος να εφαρμοστούν οι δύο τελευταίοι.

Ο πρώτος κανόνας συνιστάται στο ότι κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει δικαίωμα σεβασμού της περιουσίας του και έχει γενικό χαρακτήρα σε αντίθεση με τον ειδικό των δύο επόμενων. Πριν εξετασθεί αν υπήρξε παραβίαση του γενικού κανόνα προηγείται η έρευνα αν συντρέχει λόγος εφαρμογής των άλλων δύο – αν δηλαδή υπήρξε στέρηση της ιδιοκτησίας για λόγους δημόσιας ωφέλειας ή αν υπήρξε περιορισμός της χρήσης, αλλ' όχι στέρηση της ιδιοκτησίας για λόγους δημοσίου συμφέροντος.

Όπως προκύπτει από την τελευταία πρόταση της παραγράφου 61 της απόφασης Sporrong και Lonnrath, η έρευνα του δικαστή δεν σταματά αν διαπιστώσει ότι δεν στοιχειοθετείτε παραβίαση του δεύτερου ή τρίτου κανόνα, αλλά εφόσον τα πραγματικά περιστατικά το δικαιολογούν, εξετάζεται μήπως η ιδιοτυπία του επιδίκου περιορισμού της ιδιοκτησίας τον κάνει να εκφεύγει από το ειδ-

□

[□] Βλ απόφαση Sporrong και Lonnrath της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1983, Α, αρ. 52 παρ. 61. Για τους κανόνες αυτούς βλ.αντί άλλων συνοπτικά Wolfgang Peukert, Art. 1 des 1. Zusatzprotokolls σε Jochen Abr. Frowein – Wolfgang Peukert, Euroraische Menschenrechtskonvention, EMRK – Kommentar, (1996) {= Peukert, EMRK-Kommentar}, 780, Condorelli, όπ. Π. 974, Jacques velu

κότερο προσδιοριζόμενο πεδίο των δεύτερου ή τρίτου κανόνα, όχι όμως και από το γενικό πεδίο του πρώτου.

Η παραπάνω προστασία της ιδιοκτησίας αναφέρεται σε κάθε μορφή δικαιώματος οικονομικού περιεχομένου. Το Δικαστήριο (αντίθετα από ότι αναλόγως συμβαίνει με τα ελληνικά δικαστήρια ως προς την έκταση της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας που αναγνωρίζουν [□]) δέχθηκε, με σειρά αποφάσεών του, ότι η προστασία του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου καταλαμβάνει την κινητή όσο και την ακίνητη περιουσία, άυλα αγαθά, διπλώματα ευρεσιτεχνίας, την πελατεία ενός εστιατορίου, την δυνατότητα πλήρους χρήσης και κάρπωσης μιας μη απαλλοτριωμένης έγγυας περιουσίας, εν γένει όλα τα περιουσιακά δικαιώματα, εμπράγματα ή ενοχικά, αποδεδειγμένες απαιτήσεις για οικονομικής αξίας παροχές, κληρονομικά δικαιώματα (μόνον όμως από την επαγωγή της κληρονομίας και όχι ως δικαιώματα προσμονής κληρονομίας), το δικαίωμα μισθού για δεδουλευμένη εργασία, το δικαίωμα σε σύνταξη γήρατος (αν και όχι δικαίωμα σε συγκεκριμένο ύψος σύνταξης γήρατος), με μια λέξη όλα τα οικονομικώς αποτιμητά δικαιώματα, καθώς και τον φορέα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας κατά την ενάσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιοκτησία του.

Έτσι, π.χ. το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια «αγαθά» (“biens”, “possessions”) του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου δεν εξαντλείται στην κυριότητα πραγμάτων, αλλά περιλαμβάνει και άλλα δικαιώματα ή συμφέροντα και, στην επίδικη εκείνη περίπτωση, δεν ενδιέφερε ως προς την έκταση της προστασίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, αν επρόκειτο για προσβολή εμπραγ-

□

–Rusan Ereg, La Convention europeenne des droits de l'homme. Extrait du Repertoire pratique du droit belge. Complement, τομ. VII (1990), 673 επ.

□ Βλ. σχετικά με την έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου και αναλυτική κατά περίπτωση νομολογιακή τεκμηρίωση, Peukert, EMRK-Kommentar, 766 επ. ,Condorelliόπ,π., 975 επ. βλ. επίσης Μητσοπούλου, Η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, 145-146, Ρούκουνα, Διεθνής προστασία, 197 επ. Για την προστασία του ιδιοκτήτη κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που πηγάζουν από την ιδιοκτησία του πρβλ. την απόφαση Marckx ό.π., πρβλ. και Peukert, EMRK-Kommentar, 771-772.

μάτου δικαιώματος ή κατοχυρωμένου με εμπράγματη ασφάλεια ενοχικού δικαιώματος[□].

Το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου δεν προστατεύει πάντως κάποιο δικαίωμα να αποκτήσει κανείς περιουσία, αλλά μόνο το δικαίωμα να απολαύσει τα δικαιώματα που απορρέουν από ιδιοκτησία που ήδη διαθέτει.[□] Έτσι, π.χ., δεν προστατεύεται κάποια απαίτηση του ιδιοκτήτη ενοικιαζόμενης κατοικίας να ορίζει το μίσθωμα όχι στα νομοθετικά ρυθμιζόμενο ύψος, αλλά στο ύψος που ο ιδιοκτήτης ενέμενε να διαμορφωθεί από την διάθεση του μισθίου με όρους ελεύθερης αγοράς[□].

Η εμβέλεια της προστασίας που παρέχει συνολικά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου είναι ανάλογη του εύρους της έννοιας της ιδιοκτησίας κατά τη διάταξη αυτή. Στην στέρηση της ιδιοκτησίας κατά την παράγραφο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου περιλαμβάνεται η απαλλοτρίωση, καθώς και η *de facto* απαλλοτρίωση.

Η πραγματοπαγής, λοιπόν, αντίληψη περί ιδιοκτησίας της ελληνικής νομολογίας θεωρείται και νομικά ξεπερασμένη μετά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974. Η μεταστροφή της νομολογίας εμφανίζεται με την απόφαση 40/1998 της Ολομέλειας του Α.Π., η οποία αφορούσε τη συνταγματικότητα των διατάξεων του άρθρου 45 παρ. 1^Α και του Ν. του 2172/1993, με τις οποίες θεσπίζεται η απόσβεση συγκεκριμένων αξιώσεων των προσώπων που έχουν προσβληθεί στην ανθρώπινη αξία τους από τον τύπο και τα Μ.Μ.Ε. μέχρι τη δημοσίευση του νόμου αυτού[□]. Ο Άρειος Πάγος πανηγυρικά αποδέχθηκε ως προστατευόμενη ιδιοκτησία την περιουσία του ατόμου στην οποία υπάγονται, όχι μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα, αλλά και όλα τα δικαιώματα «περιουσιακής φύσεως» και τα κεκτημένα «οικονομικά συμφέροντα». Η θέση αυτή έχει εμπεδωθεί πλήρως στη μεταγενέστερη νομολογία

□

□ Βλ. περίληψη της απόφασης στην υπόθεση Gaus Dossier –und Fordertechnik GmbH κατά Ολλανδίας σε 16 ΕΕυΔ (1996), 144 επ.

□ Βλ. Peukert, EMRK-Kommentar, 777 επ., Ρούκουνα, Διεθνής προστασία, 198.

□ Βλ. απόφαση Mellacher της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1989, Α' 169.

□ Βλ. Κασιμάτης, Η απόφαση 40/1998 της Ολομέλειας του Α.Π., ΝοΒ 1994, σελ. 705-727.

του[□]. Αντιθέτως η στάση του Συμβουλίου της Επικρατείας επί του θέματος είναι εμφανώς πιο επιφυλακτική και δεν αντιμετωπίζει με την ίδια ευρύτητα την έννοια της ιδιοκτησίας.

□

□ Βλ. ΑΠ. 226/1994, 349/2000, 350/2000, 1400/2000, 705/2001

IV. Γ' ΜΕΡΟΣ

(α) Νομολογία

Κατά την νομολογία του Δικαστηρίου ή της Επιτροπής προστατεύονται ως ιδιοκτησιακά δικαιώματα:

- (α) η κυριότητα επί ακινήτων (απόφαση του Δικαστηρίου της 24^{ης} Ιουνίου 1993, Παπαμιχαλόπουλος κατά της Ελλάδος).
- (β) η κυριότητα επί κινητών (απόφαση του Δικαστηρίου της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1995, Casus Dossier und Fordertechnik GmbH κατά της Ολλανδίας).
- (γ) οι ασφάλειες in rem (απόφαση του Δικαστηρίου Gasus Dossier κλπ).
- (δ) Τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας και πνευματικής ιδιοκτησίας (απόφαση της Επιτροπής της 4^{ης} Οκτωβρίου 1990, προσφυγή 12633/87).
- (ε) η πελατεία μιας εμπορικής επιχείρησης (απόφαση του Δικαστηρίου της 26^{ης} Ιουνίου 1996, Van Marle και λοιποί κατά Ολλανδίας).
- (στ) η μετοχή στις μετοχικές εταιρείες (απόφαση του Δικαστηρίου της 8^{ης} Ιουλίου 1986, Lithgow και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου).
- (ζ) οι διοικητικές άδειες, όταν αφορούν κατά κύριο λόγο τη χρήση ενός ιδιωτικής φύσεως αγαθού (απόφαση του Δικαστηρίου της 29^{ης} Νοεμβρίου 1991, Pine Valley Developments LTD και λοιποί κατά Ιρλανδίας).
- (η) οι αξιώσεις προς οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης για καταβολή κοινωνικοασφαλιστικών παροχών, όταν αυτές συνδέονται με προηγούμενη καταβολή εισφορών του ασφαλισμένου εν όψει της καταβολής παροχών (απόφαση του Δικαστηρίου της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, Gaygusuz κατά Αυστρίας).
- (θ) οι ενοχικές αξιώσεις από συμβατική ή εξωσυμβατική ευθύνη, όταν, αφ' ενός μεν κατέστησαν αναντίρρητες για τα μέρη, αφετέρου δε, είναι πλήρως εκκαθα-

ρισμένες (απόφαση του Δικαστηρίου της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1994, ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης.

Στην απόφασή του όμως Van der Myssele κατά Βελγίου (23 Νοεμβρίου 1983), το Δικαστήριο έκρινε ότι θα προσεδίδετο στο άρθρο 1 του (1^{ου}) προσθέτου πρωτοκόλλου μία ερμηνεία που θα ξεπερνούσε το σκοπό και το αντικείμενο του εάν εθεωρείτο ότι η επιβάρυνση ασκουμένου δικηγόρου όπως διαθέσει ορισμένα χρήματα για μετακινήσεις και άλλα μικροέξοδα προκειμένου να υπερασπισθεί άπορο κατηγορούμενο, συνιστά επέμβαση στο δικαίωμα ιδιοκτησίας.

(i) Η υπόθεση ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης

Στην ιστορική απόφαση ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδος (9 Δεκεμβρίου 1994), το Δικαστήριο διαπίστωσε την ύπαρξη αξιώσεως μετά την έκδοση διαιτητικής αποφάσεως που διαπίστωσε οριστικά και υποχρεωτικά την ύπαρξη αξιώσεως αποζημιώσεως λόγω αθετήσεως συμβατικής υποχρέωσης. Κατά το σχετικό απόσπασμα της αποφάσεως αυτής:

« Η Κυβέρνηση αφιερώνει το κυριότερο μέρος της επιχειρηματολογίας της στην προσπάθεια αποδείξεως ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν διέθεταν κανένα περιουσιακό δικαίωμα (ιδιοκτησία) κατά την έννοια του άρθρου 1 του πρωτοκόλλου με αριθμό I, που προσβάλλεται από την εφαρμογή του νόμου 1701/1987. Κατά την Κυβέρνηση, ούτε η δικαστική απόφαση 13910/79, ούτε η διαιτητική απόφαση αρκούσαν για την απόδειξη ύπαρξης μιας απαιτήσεως εις βάρος του Κράτους. Δεν είναι δυνατόν να εξομοιώνεται μια δικαστική απόφαση που δεν περιβάλλεται ακόμη με ισχύ δεδικασμένου, ή μια διαιτητική απόφαση, με το δικαίωμα το οποίο αυτές θα μπορούσαν να αναγνωρίσουν. Προκειμένου ιδίως για τη διαιτητική απόφαση, η Κυβέρνηση προβάλλει ότι μία διαδικαστική πράξη που δεν είναι ισχυρή δεν μπορεί να παράγει ισχυρά αποτελέσματα. Όμως οι προσφεύγοντες ήξεραν πολύ καλά ότι η εν λόγω διαιτητική απόφαση αποτελούσε μια νομική βάση πρόσκαιρη για τις οικονομικές απαιτήσεις τους, μέχρις ότου το ζήτημα της ισχύος της κριθεί αμετάκλητα.

Η απόφαση με αριθμό 5526/85 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών και η απόφαση με αριθμό 9336/86 του Εφετείου Αθηνών, οι οποίες αρχικώς δικαιώναν τους ενδιαφερόμενους, υπαγόντουσαν στον έλεγχο του Αρείου Πάγου και δεν μπορούσαν, πριν την οριστική απόφαση του Αρείου Πάγου, να στηρίξουν λογικές απαιτήσεις σχετικές με ιδιοκτησιακό δικαίωμα. Επιπλέον, οι προσφεύγοντες είχαν οι ίδιοι επιλέξει να προσφύγουν στα τακτικά Δικαστήρια και είχαν αμφισβητήσει με επιμονή την αρμοδιότητα του διαιτητικού δικαστηρίου. Τέλος, προβάλλει η Κυβέρνηση, τα όργανα του Στρασβούργου δεν πρέπει να προβαίνουν τα ίδια σε μια εκτίμηση των αιτιάσεων των ενδιαφερομένων χωρίς να λαμβάνουν υπ' όψη το σύνολο των επιχειρημάτων των μερών καθώς και τη στάση τους ενώπιον του διαιτητικού δικαστηρίου. Όμως, το Κράτος δεν αναγνωρίζει καμιά βάση στη δήθεν απαίτηση της ΣΤΡΑΝ της οποίας δεν έπαψε ποτέ να μάχεται το βάσιμο, κατ' αρχάς, ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών, κατόπιν ενώπιον του διαιτητικού δικαστηρίου. Ακόμη και η διαδικασία ακύρωσης της διαιτητικής απόφασης εμπεριέχει από τη φύση της μια έμμεση αποδοκιμασία, αλλά εξυπακουόμενη, του βάσιμου της αποφάσεως.

» Για να καθοριστεί εάν οι προσφεύγοντες διέθεταν ένα ιδιοκτησιακό δικαίωμα κατά την έννοια του άρθρου 1 του πρωτοκόλλου με αριθμό 1, το Δικαστήριο πρέπει να ερευνήσει εάν η απόφαση 13910/79 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών και η διαιτητική απόφαση είχαν προκαλέσει τη γένεση αυτές οι ίδιες, ενοχής επαρκώς αποδεδειγμένης και προσδιορισμένης για να είναι απαιτητή.

» Από την ίδια της τη φύση, η προδικαστική απόφαση δεν προδικάζει ως προς το βάσιμο μιας διαφοράς με το να διατάσσει αποδείξεις. Εάν το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών φαίνεται να έχει δεχθεί κατ' αρχήν ένα χρέος του Κράτους έναντι των ενδιαφερομένων - όπως αναφέρεται επίσης από την Επιτροπή - διέταξε, εν τούτοις, εξέταση μαρτύρων πριν να αποφανθεί επί της υπάρξεως και επί της εκτάσεως της φερομένης ζημίας. Παρόμοια απόφαση περιοριζόταν στο να παράσχει στους προσφεύγοντες την ελπίδα να τύχουν αναγνωρίσεως της ενοχής που απαιτούν. Αυτή δεν καθίστατο απαιτητή παρά μόνο μετά ένα ενδεχόμενο έλεγχο από δύο ανώτερα δικαιοδοτικά όργανα. Δεν συμβαίνει το ίδιο με

την διαιτητική απόφαση που ανεγνώρισε καθαρά την υποχρέωση του Κράτους μέχρι των ποσών που καθορίζονται κατά τρόπο αναλυτικό σε τρία διαφορετικά νομίσματα. Το Δικαστήριο συμφωνεί με την Κυβέρνηση ότι δεν επαφίεται σ' αυτό να επικυρώσει ή ακυρώσει το περιεχόμενο αυτής της απόφασης. Δεν μπορεί, εν τούτοις, να απαλλαγεί το Δικαστήριο αυτό από την υποχρέωση να διαπιστώσει την νομική κατάσταση που καθιδρύθηκε από τη διαιτητική απόφαση μεταξύ των μερών. Όμως, κατά τη διατύπωση της η διαιτητική απόφαση ήταν οριστική και υποχρεωτική. Δεν απαιτούσε κανένα περαιτέρω μέτρο εκτέλεσης και δεν επεδέχετο καμιά περαιτέρω προσφυγή τακτική ή έκτακτη. Προβλέπονται εναντίον της προσφυγές για τους λόγους που καθορίζονται περιοριστικά στο άρθρο 897 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας μεταξύ των οποίων δεν περιλαμβάνεται η αμφισβήτηση της βασιμότητας της κρίσης της.

» Κατά τη στιγμή της δημοσίευσης του ν. 1701/1987, η διαιτητική απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1984 μετέφερε, λοιπόν, στους προσφεύγοντες ένα δικαίωμα στα ποσά που χορηγούντο. Αυτό το δικαίωμα ήταν βεβαίως ανακλητό, γιατί η απόφαση της διαιτησίας μπορούσε να ακυρωθεί, αλλά τα πολιτικά δικαστήρια είχαν ήδη δύο φορές κρίνει –Πρωτοδίκως και κατ' έφεση ότι δεν υφίστατο λόγος ακύρωσης της διαιτητικής απόφασης. Γι' αυτό, το Δικαστήριο θεωρεί ότι αυτό το δικαίωμα συνιστά ένα ιδιοκτησιακό δικαίωμα κατά την έννοια του άρθρου 1 του πρωτοκόλλου με αριθμό 1»[□]

Σε συμφωνία με τα ως άνω κριθέντα, το Δικαστήριο, στην απόφαση του National and provincial Bidding Society και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου (23 Οκτωβρίου 1997), έκρινε ότι δεν υφίσταται ιδιοκτησιακό δικαίωμα, κατά το άρθρο 1 του (1^{ου}) προσθέτου πρωτοκόλλου, στην περίπτωση εγέρσεως αγωγής κατά του Δημοσίου από επιχείρηση προς αναγνώριση απαιτήσεως της εκ καταβολής αχρεωστήτως φόρου, ενώ, αφ' ενός μεν, παρόμοια αγωγή για την ίδια αιτία είχε κερδηθεί από άλλη επιχείρηση που επέτυχε να αναγνωρισθεί η ακυρότητα του σχετικού κανονισμού με τον οποίο είχε επιβληθεί το επίδικο βάρος και

□

□ Για την υπόθεση Ανδρεάδη βλ. στη σειρά Τετάρδια Συνταγματικού Δικαίου Α. ΜΑΝΕΣΗ, Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗ. Γ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Η «υπόθεση Ανδρεάδη» και το οικονομικό Σύνταγμα ΑΝΤ. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991.

ενώ, αφετέρου, η Κυβέρνηση είχε εκδηλώσει την πρόθεσή της να φέρει προς ψήφιση στη Βουλή νόμο με τον οποίο θα κυρώνονταν αναδρομικώς οι ρυθμίσεις του παράνομου διοικητικού κανονισμού.

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Στην απόφαση του ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης (9 Δεκεμβρίου 1994) Το δικαστήριο ακολούθησε την ακόλουθη πορεία για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη επέμβαση δεν ήταν δικαιολογημένη: Κατ' αρχάς, διαπίστωσε ότι η επέμβαση υπάγεται στην πρώτη φράση του άρθρου 1 και ότι, Συνεπώς, ήταν ερευνητέον εάν υφίστατο μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του «γενικού συμφέροντος της κοινότητας», από τη μια, και των επιταγών προστασίας των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, από την άλλη. Ως προς το «γενικό συμφέρον της κοινότητας», η ελληνική Κυβέρνηση προέβαλε ότι οι διατάξεις των νόμων δια των οποίων πλήττονταν τα συμφέροντα των προσφευγόντων ψηφίστηκαν μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας και απέβλεπαν στην κάθαρση της οικονομικής ζωής της χώρας από τις χαριστικές συμβάσεις του καθεστώτος εκείνου που ήταν αντίθετες στο δημόσιο συμφέρον και που δεν θα συνήπτοντο υπό τακτικές δημοκρατικές συνθήκες.

Το Δικαστήριο δεν αμφισβήτησε την εξουσία των δημοκρατικών Κυβερνήσεων να επανέρχονται σε συμβάσεις που έγιναν υπό μη ομαλές συνθήκες. Διαπίστωσε μάλιστα ότι, κατά το διεθνές δίκαιο επιτρέπεται στις Κυβερνήσεις να τροποποιούν ή και λύουν γενικώς, χάρη του δημοσίου συμφέροντος τις συμβάσεις που τις δεσμεύουν, αρκεί, όμως όπως καταβάλλουν αποζημίωση. Εδώ όμως, παρατηρεί το Δικαστήριο, το ζήτημα ανακύπτει ως προς την κατάργηση της διαιτητικής ρήτρας, που περιείχετο στην αρχική σύμβαση και εκ της λειτουργίας της οποίας υπό το δημοκρατικό καθεστώς, οι προσφεύγοντες απέκτησαν τα κατά το άρθρο 1 δικαιώματά τους. Η ρήτρα αυτή δεν μπορεί μονομερώς να καταργείται από τις Κυβερνήσεις, έστω και αν λύουν τη σύμβαση μονομε-

ρώς, αποφαινεται το Δικαστήριο, και τούτο διότι «η τροποποίηση του μηχανισμού που ετέθη, δια μιας αλλαγής η οποία επιβάλλεται εξουσιαστικά σε μια τέτοια ρήτρα, θα επέτρεπε στα μέρη να διαφύγουν της δικαιοδοσίας επί της διαφοράς για την οποία η διαιτησία είχε ακριβώς προβλεφθεί». Το Δικαστήριο παρατηρεί στη συνέχεια ότι, εν προκειμένω, η διαιτητική ρήτρα είχε εφαρμοστεί μετά τη πτώση της δικτατορίας και οι δημοκρατικές Κυβερνήσεις είχαν εμφανιστεί να τη σέβονται για ένα μακρό χρονικό διάστημα. Συνεπώς, δεν είχε σύνδεση με τα αθέμιτα ευεργετήματα του δικτατορικού καθεστώτος, γι αυτό και η Κυβέρνηση όφειλε να σεβαστεί, αποφαινεται το Δικαστήριο, την διαιτητική απόφαση.

Και το Δικαστήριο καταλήγει: «Επιλέγοντας να επέμβει σ' αυτή της φάση της διαδικασίας ενώπιον του Αρείου Πάγου μ' ένα νόμο που βάσει της λύσεως της συμβάσεως, διακήρυττε το ανυπόστατο της διαιτητικής ρήτρας και διέσπασε εις βάρος των προσφευγόντων, την ισορροπία που πρέπει να κυριαρχεί μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος και των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος.

(II) ΑΛΛΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Ήδη δημιουργείται ένα σώμα αποφάσεων του Δικαστηρίου που αφορούν παραβίαση εκ μέρους της Ελλάδας του άρθρου 1 του πρώτου Πρωτοκόλλου. Στην απόφασή του της 24^{ης} Ιουνίου 1993 στην υπόθεση Παπαμιχαλόπουλος κ.ά. κατά Ελλάδας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η κατάληψη από το Ταμείο Εθνικού Στόλου μιας έκτασης που ανήκε στους προσφεύγοντες για την εκεί εγκατάσταση παραθεριστών κ.λ.π εγκαταστάσεων αποτελεί παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Στη συνέχεια δε, σε επόμενη απόφασή του στην ίδια υπόθεση, το Δικαστήριο καταδίκασε την Ελλάδα να επιστρέψει στους προσφεύγοντες την έκταση τους, μαζί με τα κτίσματα που στο μεταξύ είχαν ανεγερθεί σε αυτήν από το Ταμείο Εθνικού Στόλου, διαφορετικά να καταβάλει στους προσφεύγοντες το ποσό των 5.551.000.000 δραχμών, εντόκως με τόκο 6% από την παρέλευση διμήνου από την έκδοση της απόφασης, καθώς επίσης και 6-300.000 συνολικά ως αποζημίωση για ηθική βλάβη, 67.000.000 ως δικα-

στική δαπάνη και να καταβάλει στους δύο εμπειρογνώμονες που χρησιμοποιήθηκαν το ποσό των 36.000.000, προσαυξημένο κατά το ποσό του αναλογού-ντος φόρου.

Στην απόφασή του της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1994 στην υπόθεση Ελληνικά Διυλιστήρια ΣΤΡΑΝ και ΣΤΡΑΤΗΣ Ανδρεάδης κατά Ελλάδα, μία ήδη αρκετά γνωστή και σχολιασμένη και στην Ελλάδα απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η κατάργηση με διάταξη νόμου τελεσίδικης απόφασης διαιτητικού δικαστηρίου με την οποία επιδικαζόταν στους προσφεύγοντες αποζημίωση για την «κρατικοποίηση» των διυλιστηρίων τους συνιστά παράβαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, και επεδίκασε στους προσφεύγοντες το ποσό 116.273.442 δραχμών, 16.054.165 δολαρίων ΗΠΑ και 614.627 γαλλικών φράγκων.

(ΙΙΙ) Υπόθεση Κατηκαρίδης:

Katkaridis and others n. Greece/Κατηκαρίδης και λοιποί κατά Ελλάδος
Προσφυγή υπ' αρ. 19385/92 Ημερομηνία έκδοσης απόφασης: 31/03/1998

(Απόφαση επί της ουσίας: 15/11/1996). Το Δικαστήριο συνεδρίασε σε Τμήμα Σύνδεση με την υπόθεση επί της ουσίας – Διαδικασία: Στις 15 Νοεμβρίου 1996, το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφαση επί της ουσίας (βλ. απόφαση υπ' αριθμ. 15), με την οποία έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου της Σύμβασης και επεδίκασε στους προσφεύγοντες χρηματικό ποσό για δικαστικές δαπάνες και λοιπά έξοδα στα οποία υπεβλήθησαν, επιφυλασσόμενο να αποφανθεί μεταγενέστερα επί του ζητήματος της επιδίκασης χρηματικής αποζημίωσης για περιουσιακή ζημία, στα πλαίσια της δίκαιης ικανοποίησης (άρθρο 50-ήδη 41- της Σύμβασης). Παράλληλα, κάλεσε τα μέρη να υποβάλουν γραπτώς τις παρατηρήσεις τους και, ιδίως να ενημερώσουν το Δικαστήριο για τυχόν μεταξύ τους συμφωνία διευθέτησης του ζητήματος. Αφού χορηγήθηκε από το Δικαστήριο η αιτηθείσα παράταση της ορισθείσας αρχικώς προθεσμίας, τα μέρη κατέληξαν σε φιλικό διακανονισμό. Το Δικαστήριο έκρινε, ομόφωνα, ότι ο φιλικός διακανονισμός, στον οποίο κατέληξαν τα μέρη, είναι δίκαιος κατά το νόημα του

Κανόνα 54 παρ. 4 του Κανονισμού του Δικαστηρίου και, επομένως, διέγραψε την υπόθεση από το πινάκιο θέτοντας την στο αρχείο.

Η υπόθεση Κατηκαρίδης και λοιποί πρόσφερε στο Δικαστήριο την ευκαιρία να παρουσιάσει κατά συνοπτικό, αλλά διαυγή τρόπο την τεχνική του κατά τη διάγνωση «ρήξεως» στην αρχή της δίκαιης στάθμισις συμφερόντων επί επεμβάσεων στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

Η υπόθεση έθετε ένα απλό ζήτημα: εάν είναι σύμφωνη προς την αρχή του σεβασμού της ιδιοκτησίας, κατά το άρθρο 1 του (1^{ου}) προσθέτου πρωτοκόλλου, η ελληνική ρύθμιση, κατά την οποία η απαλλοτρίωση, μέχρι ενός ποσοστού, ιδιοκτησίας παρακειμένων ιδιοκτητών χάρη διανοίξεως εθνικής οδού προκαλεί τόση ωφέλεια στα απομειναντα μετά την απαλλοτρίωση ακίνητα, όση είναι η ζημία που υφίστανται από την απαλλοτρίωση ποσοστού τους.

Η τεχνική της δίκαιης στάθμισις εν προκειμένω αναπτύσσεται ως ακολούθως: το Δικαστήριο διερευνά την ύπαρξη μιας επέμβασης στην ιδιοκτησία και τη διαπιστώνει αφού πρόκειται για στέρηση τμήματος ακινήτου. Διερευνάται, στη συνέχεια, η ύπαρξη θεμιτού σκοπού που να στηρίζει την απαλλοτρίωση, ήτοι δημόσιας ωφέλειας. Τέτοια είναι, στην επίδικη υπόθεση, η οικονομική κυρίως ανάπτυξη που προκύπτει από την διάνοιξη εθνικών οδών. Έπεται η καθ' αυτήν έρευνα περί τη δίκαιη στάθμιση συμφερόντων. Εδώ συγκρούεται το ιδιωτικό συμφέρον του ιδιοκτήτη του απαλλοτριωθέντος ακινήτου και το συμφέρον της ολότητας υπέρ της κατασκευής της οδού.

Το άρθρο 1, παρ.1 επιβάλλει το σεβασμό της ιδιοκτησίας, ήτοι τη μη επιβολή δυσανάλογων βαρών στον ιδιοκτήτη χάρη εξυπηρετήσεως δημόσιας ωφέλειας. Αν ο περιορισμός ιδιοκτησιακού δικαιώματος συνιστά στέρηση αυτού και ακόμη η στέρηση, αυτού φέρει το χαρακτήρα του δυσανάλογου βάρους, τότε δεν καθίσταται αντίθετη προς τη Σύμβαση η στέρηση αυτή, αλλά απλώς επιβάλλεται υποχρέωση αποζημίωσης. Στην υπό κρίση υπόθεση υπήρχε στέρηση ιδιοκτησίας. Απαιτείτο δηλαδή κατ' αρχήν αποζημίωση. Αυτή, κατά την ελληνική Κυβέρνηση, ήταν δεδομένη ως υπεραξία του ακινήτου από τη διάνοιξη οδού. Το Δικαστήριο διαφωνεί. Μπορεί πράγματι, να προκύπτει υπεραξία σε πολλές περι-

πτώσεις ανάλογη προς τη μείωση της συνολικής. Όχι όμως πάντα. Και στην προκειμένη περίπτωση, αυτό ακριβώς προέβλεπαν οι προσφεύγοντες. Τα δικά τους ακίνητα «βυθίζονται» λόγω κατασκευής μιας γέφυρας. Η μείωση της αξίας τους φαινόταν κατάδηλη. Όμως, το αμάχητο τεκμήριο του ελληνικού νόμου τους εμπόδιζε να προβάλλουν στην ελληνική δικαιοσύνη τα επιχειρήματά τους.

Το Δικαστήριο κρίνει, λοιπόν, ότι έχει παραβιασθεί η αρχή της δίκαιης στάθμισης από την ύπαρξη του τεκμηρίου αυτού που εμποδίζει σταθμίσεις ανάλογες προς τις κατ' ιδίαν περιπτώσεις. Ο ελληνικός νόμος, κρίνει το Δικαστήριο, στερείται λογικής βάσεως όταν εξομοιώνει προφανώς ανόμοιες καταστάσεις, καταλήγοντας σε επιβολή βαρών δυσαναλόγων, που καταδεικνύουν έλλειψη σεβασμού στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα.

(IV) ΥΠΟΘΕΣΗ Ιερών Μονών – Τσώμτσος:

Στην υπόθεση των Ιερών Μονών[□] (παραχώρηση στο Κράτος μεγάλου μέρους της αγροτικής και δασικής περιουσίας των μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος), ψηφίστηκε το άρθρο 55 του νόμου 2413/1996, το οποίο ρύθμιζε τα ζητήματα που είχαν προκύψει για τις Ιερές Μονές που δεν είχαν συμβληθεί στη Σύμβαση μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδας.

Στη συνέχεια των αποφάσεων Τσώμτσος και όπως αναφέραμε πιο πάνω Κατηκαρίδης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου έκρινε, με την απόφαση 8/1999, ότι το ζήτημα της ωφέλειας ή μη των παρόδιων ιδιοκτητών σε περίπτωση απαλλοτριώσης για την κατασκευή εθνικής οδού μπορεί να εξεταστεί στο πλαίσιο ξεχωριστής δίκης και όχι κατά τον προσδιορισμό της οριστικής τιμής μονάδος αποζημιώσεως. Έτσι ο Άρειος Πάγος μετέβαλε την αρχική του στάση, σύμφωνα με την οποία το τεκμήριο ωφέλειας που καθιερώνει ο Ν. 653/1997 είναι αμάχητο και ανεπίδεκτο δικαστικής κρίσης, ερμηνεία που

□

□ ΕυρΔΔΑ. Υπόθεση Ιερών Μονών, απόφαση της 9.12.1994, σειρά Α, αριθμ. 301-Α

καθιστούσε τον παραπάνω νόμο αντίθετο προς το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Υπό το φως των ανωτέρω, μπορούμε πράγματι να πούμε ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση έχει πράγματι γίνει μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των δικαστηρίων, τα οποία ενστερνίζονται πλήρως την αρχή του άμεσου αποτελέσματος των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Έτσι αποφασιστικό ρόλο στον έλεγχο της συμμόρφωσης στις αποφάσεις του Δικαστηρίου διαδραματίζει η ευθεία αναφορά του Έλληνα δικαστή στην ευρωπαϊκή νομολογία, αλλά και η διάδοση της τελευταίας στο ελληνικό νομικό κοινό, μέσω της δημοσίευσης του κειμένου στα ελληνικά και του επιστημονικού σχολιασμού.

Αντί συμπεράσματος, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι το θέμα της συμμόρφωσης στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πρόκειται, πράγματι, για πρόκριμα από το οποίο εξαρτάται η αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα του μηχανισμού της ΕΣΔΑ. Με την εξαίρεση της περιπέτειας ΣΤΡΑΝ, η Ελλάδα βρίσκεται θα λέγαμε, στο μέσο όρο των Κρατών μερών, σε ό,τι αφορά την εκτέλεση των αποφάσεων. Πολλές υποθέσεις έχουν κλείσει με επιτυχία, εκκρεμότητες σημαντικές όμως υπάρχουν. Ο Έλληνας δικαστής μπορεί να διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο, ιδίως σε μια περίοδο όπου φαίνεται να έχει συνειδητοποιήσει και αποδεχθεί το λεγόμενο άμεσο αποτέλεσμα των αποφάσεων του Στρασβούργου, όπως αποδεικνύει η πύκνωση των αναφορών του στην ευρωπαϊκή νομολογία. Τούτο δεν σημαίνει πως δεν πρέπει να ενταθεί η προσπάθεια διάδοσης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Μια τελευταία παρατήρηση σε ό,τι αφορά την εφαρμογή της ΕΣΔΑ. Είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικός ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στην υπόθεση της λεγόμενης βασιλικής περιουσίας. Παρά την λεπτότητα και το ευαίσθητο του θέματος κανένα όργανο της πολιτείας ή παράγοντας της πολιτικής ζωής δεν αμφισβήτησε ότι πρέπει να γίνει σεβαστή και να εκτελεστεί. Αυτό δείχνει το πόσο έχει εδραιωθεί στην ελληνική νομική πραγματικότητα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση, κάτι που μας επιτρέπει να αντιμετω-

πίζουμε αισιόδοξα το μείζων θέμα της εναρμόνισης της ελληνικής έννομης τάξης με τις απαιτήσεις του Στρασβούργου.

V. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, σήμερα φαίνεται η ελληνική νομική πραγματικότητα να απομακρύνεται από την πραγματοπαγή αντίληψη ότι το άρθρο 17 του Συντάγματος αναφέρεται αποκλειστικά στην προστασία των εμπραγμάτων δικαιωμάτων. Η κύρωση της ΕΣΔΑ στο Σύνταγμα με το άρθρο 28 Σ αποτέλεσε τομή επεκτείνοντας το εννοιολογικό φάσμα της ιδιοκτησίας και της προστασίας της και στα ενοχικά δικαιώματα. Η ερμηνεία αυτή συνεπάγεται ότι σε κάθε περίπτωση απαλλοτρίωσης ή de facto απαλλοτρίωσης προβλέπεται αποζημίωση, κατοχυρώνοντας ένα αντίτιμο για τη λήψη περιοριστικών μέτρων των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιοκτησία.

Η ελληνική νομολογία αντικατοπτρίζει προβλήματα όσμωσης του εθνικού δικαστή με τις ευρωπαϊκές επιταγές, αλλά σταδιακά παρατηρείται μία μεταστροφή. Η θέση του Έλληνα δικαστή αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική αναφορικά με το εγχείρημα της εδραίωσης της ευρωπαϊκής Σύμβασης στην ελληνική πραγματικότητα.

Η μελέτη της ιδιοκτησίας υπό το φως του Συντάγματος αλλά και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης μας εισάγει σε ένα ολόκληρο πλέγμα δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτήν και ένα σύνολο περιοριστικών μέτρων δημιουργώντας μια ολοκληρωμένη εικόνα για την κατανόηση του συνταγματικού αγαθού που προστατεύεται ως απαραβίαστος πυρήνας του συνταγματικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας.

VI ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την προστασία των ενοχικών δικαιωμάτων κατά το Ελληνικό Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ. Το άρθρο 17 του Συντάγματος ερμηνευόταν ότι καλύπτει μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα εισάγοντας μια πραγματοπαγή αντίληψη περί ιδιοκτησίας της ελληνικής νομολογίας και άφηνε περιθώρια επέμβασης στην ιδιοκτησία του ατόμου χωρίς αποζημίωση. Σήμερα, όμως, το Σύνταγμα ερμηνεύεται κάτω από το φως της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με το 28Σ, επεκτείνοντας την προστασία του άρθρου 17Σ και στη σφαίρα των ενοχικών δικαιωμάτων. Ο όρος ιδιοκτησία ταυτίζεται πλέον με τον όρο περιουσία. Στο κείμενο της ΕΣΔΑ, το καθεστώς της ιδιοκτησίας ρυθμίζεται από το άρθρο 1 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, από το οποίο κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας συνάγεται ότι κάθε επέμβαση στην περιουσία του ατόμου πρέπει να συνοδεύεται από ανάλογη αποζημίωση. Νευραλγική είναι η θέση του έλληνα δικαστή για την ευθυγράμμιση της ελληνικής έννομης τάξης με τις επιταγές της ΕΣΔΑ. Πράγματι η ελληνική νομική πραγματικότητα βρίσκεται σε τροχιά εναρμόνισης με τις επιταγές του Στρασβούργου.

Λήμματα (λέξεις κλειδιά): ενοχικό δικαίωμα, ιδιοκτησία, περιουσία, εμπράγματο δικαίωμα, απαλλοτρίωση, ΕΣΔΑ.

SUMMARY

This project negotiates the protection of contractual rights in Greek Constitution and the E.D.H.R. The article 17 of the Constitution was reported only for the rights in rem (rights of property), introducing the possibility of intervention in the property of someone (expropriation or DE FACTO expropriation) without taken into compensation. However, nowadays, the constitution is interpreted in accordance with the E.D.H.R. and article 17 includes the contractual rights as well as the rights in rem. The term of "property" is identified with "fortune". In E.D.H.R., property is regulated by the 1st Additional Protocol, which decrees that no one shall be deprived of his possessions except in the public interest and even though the term of compensation is not mentioned, it derives from the principle of proportionality. The role of the Greek judge is very significant regarding the harmonisation of the Greek legal reality with the European Convention and the mechanism of E.D.H.R.

Lemmas (key words): contractual right, right in rem, property, fortune, expropriation, E.D.H.R., Community law

VII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- Πρ. 19385/92, ΑΠ της 15.11.1996: Κατηκαρίδης και λοιποί κατά της Ελλάδος
- Πρ. 206820/92, ΑΠ της 15.11.1996: Τσώμτσος και λοιποί κατά της Ελλάδος.
- Πρ. 31423/96, ΑΠ της 25.03.1999: Παπαχελάς κατά Ελλάδος
- Πρ.37098/97, ΑΠ της 14.12.1999: Αντωνακόπουλος, Βορτσέλα και Αντωνακοπούλου κατά της Ελλάδος
- ΑΠ της 9.12.1994: ΣΤΡΑΝ και Στρατής Ανδρεάδης.
- ΑΠ της 9.12.1994: Υπόθεση Ιερών Μονών κατά της Ελλάδος
- ΕΔΔΑ,ΑΠ της 23.3.1995: Υπόθεση Λοϊζίδου κατά Τουρκίας.
- ΕΔΔΑ, ΑΠ της 8.7.1986: Υπόθεση Lithgow και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου
- ΕΔΔΑ,ΑΠ της 23.0.1982: Υπόθεση Sporrng και Lonroth κατά Σουηδίας
- ΕΔΔΑ, ΑΠ της 24.6.1993: Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά της Ελλάδος.

**ΕΔΔΑ Υπόθεση Sporrng και Lonproth κατά Σουηδίας
[7151.1975 και 7152/1975] Απόφαση της 23.9.1982**

Οι δύο προσφυγές αφορούν τις συνέπειες των αδειών απαλλοτρίωσης Μεγάλης διάρκειας και των απαγορεύσεων οικοδόμησης για τους κληρονόμους του κ. Sporrng και για «την Lonproth», ως ιδιοκτητών.

Η «κληρονομιά Sporrng», έχει κηρυχθεί νομικό πρόσωπο με δικαστική απόφαση και συμμετέχουν τρεις συγκληρονόμοι εξ αδιαιρέτου που διαβιούν στη Στοκχόλμη. Είναι ιδιοκτήτες ενός συγκροτήματος, του «Riddurem No 8», όπου υπάρχει ένα κτίριο του 1860, του οποίου η αντικειμενική αξία ανέρχεται σε 600.000 σουηδικές κορώνες.

Την 31^η Ιουλίου 1956 η σουηδική Κυβέρνηση έδωσε στο Δήμο της Στοκχόλμης την άδεια απαλλοτρίωσης 164 κτιριακών συγκροτημάτων, μεταξύ των οποίων και το συγκρότημα της κληρονομιάς Sporrng. Η πόλη είχε την πρόθεση να κατασκευάσει μία γέφυρα που θα περνούσε πάνω από μία πολύ μεγάλη οδική αρτηρία. Η Κυβέρνηση όρισε μία προθεσμία 5 ετών για την απαλλοτρίωση. Πριν τελειώσει αυτή η περίοδος ο Δήμος Στοκχόλμης κάλεσε τους δικαιούχους να εμφανιστούν ενώπιον του δικαστηρίου για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης. Η σουηδική κυβέρνηση παρέτεινε την προθεσμία μέχρι τον Ιούλιο του 1964. Η απόφαση αφορούσε 138 κτιριακά συγκροτήματα μεταξύ των οποίων και το συγκρότημα «Riddaren No 8».

Στις 2 Απριλίου 1964, η κυβέρνηση συνείνεσε για μία παράταση της προθεσμίας μέχρι το 1969. Η πόλη είχε ετοιμάσει ένα γενικό σχέδιο διαρρύθμισης της περιοχής που θα έριχνε το βάρος στη διαπλάτυνση των δρόμων προς όφελος των ατομικών μέσων μεταφοράς και των πεζών. Με το νέο σχέδιο υπογραμμίσθηκε η ανάγκη βελτίωσης των δημόσιων μεταφορών.

Τον Ιούλιο 1969, ο Δήμος της Στοκχόλμης ζήτησε για ορισμένα κτίρια, μεταξύ των οποίων το Riddaren μία νέα επέκταση της προθεσμίας για την απαλλοτρίωση. Το 1971 η κυβέρνηση όρισε την 31^η Ιουλίου 1979 ως το τέλος της προθεσμίας για την έναρξη της διαδικασίας προσδιορισμού της αποζημίωσης των δικαιούχων. Το Μάιο του 1975 ο Δήμος παρουσίασε το σχέδιο αναμορφωμένο

βάσει του οποίου δεν ήταν δυνατό ούτε να αλλάξει η χρήση του «Ridderen No 8», αλλά ούτε και να θιγεί το ήδη υπάρχον.

Μετά από αίτηση του Δήμου, η Κυβέρνηση ακύρωσε την ιδέα απαλλοτριώσεως στις 3 Μαΐου 1979. Η «κληρονομιά Sprorrong» ουδέποτε προσπάθησε να πουλήσει το κτιριακό συγκρότημα. Ήδη από το 1959 το περιφερειακό Συμβούλιο της Στοκχόλμης είχε απαγορεύσει τις κατασκευές στο «Ridderen No 8». Το 1970, η κληρονομιά ζήτησε μία εξαίρεση από αυτή την απαγόρευση για να μεγαλώσει την πόρτα εισόδου. Έκτοτε δεν ζήτησε άλλη εξαίρεση. Συνολικά η διατήρηση της άδειας απαλλοτριώσεως και της απαγόρευσης οικοδόμησης για το «Riddaren No 8» έφθασε τα 23 και 25 χρόνια αντίστοιχα.

Η κ. Lonnröth διαμένει στη Στοκχόλμη όπου είναι ιδιοκτήτρια κατά τα $\frac{3}{4}$ ενός κτιριακού συγκροτήματος που περιλαμβάνει δύο κτίρια συνολικής αξίας 862.000 κορωνών Σουηδίας.

Στις 24.0.1971 η Κυβέρνηση επέτρεψε στο Δήμο να απαλλοτριώσει 115 συγκροτήματα μεταξύ των οποίων και εκείνο της αιτούσης και όρισε προθεσμία 10 χρόνων για την διαδικασία ορισμού της αποζημίωσης. Η αιτιολογία ήταν ότι το πολεοδομικό σχέδιο «Cite 67» προέβλεπε την κατασκευή ενός πολυώροφου κτιρίου στάθμευσης αυτοκινήτων στο χώρο του συγκροτήματος της αιτούσης.

Οι εργασίες για το σχέδιο παρατάθηκαν και η Lonnröth, εκτιμώντας ότι το κτίριο της είχε ανάγκη από επείγουσες επισκευές, ζήτησε από την Κυβέρνηση να αποσύρει την άδεια απαλλοτριώσεως. Ο Δήμος όμως απάντησε αρνητικά με το επιχείρημα ότι τα υπάρχοντα σχέδια δεν αναγνώριζαν καμία εξαίρεση. Το 1979 μετά από αίτηση του Δήμου, η Κυβέρνηση ακύρωσε την άδεια απαλλοτριώσεως. Η οικονομική κατάσταση της κας Lonnröth την υποχρέωσε να πουλήσει το συγκρότημα. Προσπάθησε να το πουλήσει εννιά φορές, μεταξύ 1970 και 1975, αλλά οι υποψήφιοι αγοραστές αποσύρθηκαν αφού συμβουλευθήκαν τις τεχνικές υπηρεσίες του Δήμου. Όσον αφορά τους ενοικιαστές, συχνά, είχε δυσκολία να τους βρει.

Στις 29.2.2968 το Συμβούλιο της πόλης αποφάσισε να απαγορεύσει την κατασκευή ενός χώρου στάθμευσης στο συγκρότημα της αιτούσας. Η απαγόρευση αυτή ανανεώθηκε μέχρι το 1980.

Το 1970 η κ. Lonproth πέτυχε μία εξαίρεση για επισκευές στον τρίτο όροφο. Δεν ζήτησε καμία άλλη εξαίρεση. Συνολικά το συγκρότημα της παρέμεινε υπό το καθεστώς της αδείας απαλλοτρίωσης και της απαγόρευσης οικοδόμησης για 8 και 12 χρόνια αντίστοιχα.

Εδώ και αρκετές δεκαετίες η καρδιά της Στοκχόλμης γνωρίζει θεαματικά ανάπτυξη και συγκρίνεται με εκείνη άλλων πόλεων που καταστράφηκαν στον Β' παγκόσμιο πόλεμο και ξαναχτίστηκαν. Η συνοικία όπου υπήρχαν τα επίμαχα κτίρια ήταν από τις πιο νευραλγικές περιοχές της Στοκχόλμης. Το 1945, έκριναν ότι έπρεπε να αναμορφωθεί σε βάθος. Η απαλλοτρίωση κατά ζώνες θεωρήθηκε το κατ' εξοχήν μέτρο για την επίτευξη αυτών των στόχων. Όμως, οι αρχικές επιλογές άλλαξαν αρκετές φορές με το πέρασμα του χρόνου. Ως συνέπεια αυτών, η Κυβέρνηση ακύρωσε τις άδειες απαλλοτρίωσης για τα κτιριακά συγκροτήματα εφόσον η απόφαση για απαλλοτρίωση ανήκει στην κυβέρνηση. Το πρόβλημα της απαγόρευσης οικοδόμησης που παρατείνεται για πολλά χρόνια μελετήθηκε από το συνήγορο του πολίτη, ο οποίος τόνισε ότι πρέπει να προστατευθεί ο ιδιοκτήτης (από τις απαγορεύσεις οικοδόμησης που εκτείνονται στο χρόνο).

Οι αιτούσες προσέφυγαν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 15 Αυγούστου 1975, παραπονούμενες για την αδικαιολόγητη προσβολή του δικαιώματός τους στο σεβασμό της περιουσίας, όπως το εγγυάται το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου, καθώς και για την παραβίαση άλλων διατάξεων της Σύμβασης. Συγκεκριμένα καταγγέλλουν τη μεγάλη διάρκεια των αδειών απαλλοτρίωσης σε συνδυασμό με τις απαγορεύσεις ανοικοδόμησης που αφορούσαν τις ιδιοκτησίες τους. Ωστόσο δεν αμφισβητούν τη νομιμότητα αυτών των μέτρων. Η κριτική τους αφορά τη διάρκεια των προθεσμιών που όρισε ο Δήμος Στοκχόλμης για τη διαδικασία της αποζημίωσης, 27 χρόνια για την «κληρονομιά Sparroong», 10 χρόνια για την κ. Lonproth, υπογραμμίζοντας τις ολέθριες συνέπειες από αυτά τα μέτρα στο δικαίωμα τους της ιδιοκτησίας. Κατ' αρχήν, έχασαν τη δυνατότητα να πωλήσουν την ιδιοκτησία τους στις κανονικές τιμές και συνθήκες της αγοράς. Επιπλέον, θα

είχαν διακινδυνεύσει σε μεγάλο βαθμό αν είχαν επενδύσει χρήματα στην επισκευή των κτιρίων τους, αλλά και αν ακόμη το είχαν επιχειρήσει, αφού θα είχαν βγάλει άδεια, δεν θα μπορούσαν να ζητήσουν μετά την απαλλοτρίωση την παραπάνω αξία των ακινήτων. Εξάλλου θα συναντούσαν μεγάλες δυσκολίες αν είχαν ζητήσει μια υποθήκη. Και τέλος σημαντικό βάρος υπήρξε η απαγόρευση ανέγερσης οποιασδήποτε νέας οικοδομής στο οικοπέδο τους.

Οι δύο αιτούσες χωρίς να ισχυρίζονται ότι στερήθηκαν οριστικά και επίσημα τα αγαθά τους, θεωρούν ότι οι άδειες απαλλοτρίωσης και οι ελεύθερη απόλαυση και διάθεση των κτιριακών τους συγκροτημάτων, χωρίς μάλιστα αποζημίωση. Επομένως το δικαίωμα τους στην ιδιοκτησία έχανε κάθε αξία κατά τη διάρκεια των μέτρων.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφαινεται ότι αν και δεν εθίγησαν νομικά τα δικαιώματά τους να διαθέτουν και να χρησιμοποιούν τα αγαθά τους, εντούτοις τα μέτρα αυτά περιόρισαν σε πολύ μεγάλο βαθμό την πρακτική δυνατότητα άσκησης αυτού του δικαιώματος. Έθιγαν, επομένως, ευθέως το δικαίωμα της ιδιοκτησίας αφού αναγνώριζαν εκ των προτέρων τη νομιμότητα μιας απαλλοτρίωσης και επέτρεπαν στο Δήμο Στοκχόλμης να απαλλοτριώσει τις ιδιοκτησίες τους, όταν εκείνος θα το έκρινε σκόπιμο. Κατά συνέπεια οι αιτούσες υπέστησαν μία σοβαρή παρέμβαση στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

Οι ενστάσεις τους αφορούν, κυρίως τη διάρκεια των προθεσμιών που όρισε η πόλη της Στοκχόλμης, τις οποίες θεωρούν αντίθετες προς τη σουηδική νομοθεσία και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση.

Το Δικαστήριο οφείλει να διερευνήσει αν επετεύχθη μία ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του συμφέροντος της Κοινότητας και των επιταγών διαφύλαξης των βασικών δικαιωμάτων των αιτουσών. Η σουηδική κυβέρνηση δεν αντικρούει αυτό το επιχείρημα. Σύμφωνα με τη νομοθεσία για τις απαλλοτριώσεις δεν εκδίδεται η άδεια αν υπάρχει άλλο μέσο για την επίτευξη του στόχου δημοσίου συμφέροντος. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι το θέμα αυτό απασχολεί πράγματι την κυβέρνηση. Επιπλέον θεωρεί φυσικό σε ένα τόσο δύσκολο και σύνθετο τομέα όπως ο σχεδιασμός των μεγάλων πόλεων, τα συμ-

βαλλόμενα κράτη να διαθέτουν μια μεγάλη ευχέρεια αποτίμησης για να ασκήσουν την πολεοδομική τους πολιτική.

Η σουηδική νομοθεσία της επίμαχης περιόδου χαρακτηριζόταν από μια ακαμψία. Εκτός από την ανάκληση της άδειας απαλλοτρίωσης η οποία απαιτούσε τη σύμφωνη γνώμη του Δήμου, δεν προβλεπόταν κανένα άλλο μέτρο για να αλλάξει, εκ των υστέρων, την κατάσταση που βίωναν οι αιτούσες. Καθ' όλη τη διάρκεια κατά την οποία οι άδειες δεν είχαν ανακληθεί οι αιτούσες βρίσκονταν σε μία απόλυτη αβεβαιότητα ως προς την τύχη των ιδιοκτησιών τους. Όταν μάλιστα η κα Lonngroth ζήτησε από την Κυβέρνηση να ανακαλέσει την άδεια, ο Δήμος της απάντησε ότι ο νόμος δεν προέβλεπε καμία εξαίρεση. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, δεν παραβλέπει το συμφέρον της πόλης για τα πολεοδομικά σχέδια. Όμως δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί η σουηδική νομοθεσία είχε αποκλείσει τη δυνατότητα επανεκτίμησης των συμφερόντων της πόλης και εκείνων των ιδιοκτητών σε λογικά διαστήματα κατά τη διάρκεια της μακράς περιόδου για την οποία είχε δοθεί και ίσχυε η άδεια απαλλοτρίωσης. Μία τέτοια δυνατότητα παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην προκειμένη περίπτωση, όπου τα σχέδια άλλαξαν πολλές φορές στο πέρασμα του χρόνου.

Η πλήρης απόλαυση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας των αιτουσών παρεμποδίσθηκε για 25 χρόνια στην περίπτωση της κληρονομιάς Sporrong» και 12 σε εκείνη της κ. Lonngroth. Η άδεια απαλλοτρίωσης συνδυασμένη με την απαγόρευση ανοικοδόμησης δημιούργησαν μία κατάσταση που διέρρηξε την ισορροπία που πρέπει να υπάρχει μεταξύ της διαφύλαξης του δικαιώματος ιδιοκτησίας και της απαιτήσεως του γενικού συμφέροντος. Οι αιτούσες σήκωσαν ένα υπέρογκο φορτίο, χωρίς να μπορούν να ζητήσουν την επανεξέταση της κατάστασής τους ή μια αποζημίωση.

Επομένως οι άδειες απαλλοτρίωσης και οι απαγορεύσεις ανοικοδόμησης επιβάρυναν τις συνέπειες για τους ιδιοκτήτες συνιστώντας μία παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμό 1.

Παρατηρήσεις: Πρέπει να υπάρχει ισορροπία μεταξύ της διαφύλαξης του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και τις απαιτήσεις του γενικού συμφέροντος. Η ισορροπία διαρρηγνύεται στην περίπτωση που η διαταγή απαλλοτρίωσης μαζί με

την απαγόρευση ανοικοδόμησης διατηρούνται επί μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς οι ιδιοκτήτες να μπορούν να ασκήσουν τα δικαιώματα που απορρέουν από το δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

**ΕΔΔΑ Υπόθεση Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας
[00014556/1989] Απόφαση της 24.6.1993
Παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της ιδιοκτησίας από de
facto απαλλοτρίωση**

Οι αιτούντες Έλληνες υπήκοοι, είναι ιδιοκτήτες ή συνιδιοκτήτες των οικοπέδων στην περιοχή Αγίας Μαρίνας Μαραθώνα στην Αττική. Στις 16 Μαρτίου 1963, ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) συμφώνησε για την κατασκευή στο χώρο αυτό ενός ξενοδοχειακού συγκροτήματος. Οι ενδιαφερόμενοι ζήτησαν από ένα αρχιτεκτονικό γραφείο των ΗΠΑ να εκπονήσει τα σχέδια.

Με νόμο του 1967 που ψηφίστηκε λίγους μήνες μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας, το ελληνικό κράτος παραχώρησε στο Ταμείο Εθνικού Στόλου (ΤΕΣ) μία έκταση 1.165.000 τ.μ. κοντά στην παραλία Αγ. Μαρίνας. Δέκα από τους αιτούντες, όντα ιδιοκτήτες ενός τμήματος αυτής της έκτασης (1.165.000 τ.μ.) ζήτησαν από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών τη λήψη προσωρινών μέτρων για την επαναφορά των πραγμάτων στην προηγούμενη κατάσταση. Ο Εισαγγελέας έκαμε δεκτή την αίτηση. Τα οικόπεδα δεν ήταν δασικές εκτάσεις, αλλά αγροτικές καλλιεργούμενες από τους ιδιοκτήτες.

Στις 12 Απριλίου 1969, ο Υπουργός Γεωργίας κοινοποίησε στο γενικό Επιτελείο Ναυτικού (ΤΕΝ) ότι υπήρχε αδυναμία διάθεσης ενός τμήματος έκτασης και έπρεπε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την «αποκατάσταση του δικαίου». Ομοίως το πολεμικό Ναυτικό αντί να αποδώσει τα οικόπεδα, άρχισε την κατασκευή μιας ναυτικής βάσης καθώς και ενός χώρου διακοπών για τους αξιωματικούς. Ένα βασιλικό διάταγμα του 1969 χαρακτήρισε όλη την περιοχή Αγίας Μαρίνας (ως «ναυτικό φρούριο»).

Μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974, ο κ. Παπαμιχαλόπουλος πατέρας των δύο από τους αιτούντες κατέθεσε στο Πρωτοδικείο Αθηνών μία αγωγή

διεκδίκησης τριών οικοπέδων. Δύο χρόνια μετά το Δικαστήριο αναγνώρισε στην απόφαση του ότι ο κος Παπαμιχαλόπουλος είχε αποκτήσει μία έκταση 2.500 τ.μ. το 1964 με συμβολαιογραφική πράξη. Επρόκειτο για αγροτεμάχια καλλιεργημένα που τα κατείχαν καλόπιστα διάφοροι ιδιοκτήτες από το 1890. Μετά από αυτή την απόφαση το ταμείο όφειλε να επιστρέψει το οικόπεδο. Το Εφετείο Αθηνών επικύρωσε την απόφαση προσθέτοντας ότι το 1967 το ελληνικό κράτος δεν είχε μεταβιβάσει την κυριότητα των οικοπέδων στο ταμείο, εφόσον δεν είχε κανένα τίτλο ιδιοκτησίας.

Το ΓΕΣ υπέβαλε αίτηση αναίρεσης στον Άρειο Πάγο, η οποία, όμως απορρίφθηκε στις 14 Ιουνίου 1978. Ένα μήνα αργότερα ο κος Παπαμιχαλόπουλος, κοινοποίησε με δικαστικό επιμελητή την παραπάνω απόφαση στο ταμείο ώστε να εκτελέσει. Συνοδευόμενος από δικαστικό επιμελητή παρουσιάσθηκε στην είσοδο της ναυτικής βάσης, ζητώντας την εκτέλεση της απόφασης, αλλά ο Διοικητής της βάσης του αρνήθηκε την είσοδο για το λόγο ότι είχε τέτοιες διαταγές και ότι έπρεπε να έχει μία άδεια από το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού, το οποίο, όμως, του την αρνήθηκε.

Τον Αύγουστο 1979, ο κ. Καραγιάννης και οι άλλοι αιτούντες κατέθεσαν δύο διεκδικητικές αγωγές ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών με τις οποίες ζητούσαν την απόδοση από το Ταμείο των οικοπέδων τους. Το δικαστήριο διέταξε (συμπληρωματική εξέταση και θεώρησε απαραίτητο να ορίσει πραγματογνώμονες για να εξετάσουν τους τίτλους των αντιδίκων μερών.

Στις 22 Ιουνίου 1980 ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας πληροφόρησε τους αιτούντες ότι η εγκατάσταση της ναυτικής βάσης παρεμπόδιζε την επιστροφή των οικοπέδων, αλλά είχε αρχίσει η διαδικασία για να τους δοθούν άλλα οικόπεδα σε αντικατάσταση αυτών που κατείχε το Ταμείο. Στη συνέχεια ο Υπουργός Γεωργίας κάλεσε τη Νομαρχία Ανατολικής Αττικής να παραχωρήσει (στους ενδιαφερόμενους οικόπεδα ίσης αξίας που θα βρίσκονταν στην ίδια περιοχή. Από την πλευρά του το Ταμείο Εθνικού Στόλου συνέχισε να κατασκευάζει στη ναυτική βάση μία ξενοδοχειακή μονάδα παρά την ύπαρξη διατάγματος που ρύθμιζε τις κατασκευές στον αρχαιολογικό χώρο της Ραμνούντας που περιελάμβανε και τα επίμαχα οικόπεδα.

Με κοινή απόφαση, οι Υπουργοί Οικονομικών , Γεωργίας και Εθνικής Άμυνας , όρισαν μία επιτροπή εμπειρογνομένων για να επιλέξουν τα οικόπεδα που θα δίνονταν προς αντικατάσταση. Εξάλλου ο νόμος του 1983 αναγνώρισε ότι οι ιδιοκτήτες που διεκδικούσαν την κυριότητα ακινήτων που κατείχε το ΓΕΣ μπορούσαν να ζητήσουν άλλα οικόπεδα ως αντάλλαγμα. Στηριζόμενοι στο νόμο αυτό, οι αιτούντες προσέφυγαν στην Επιτροπή Απαλλοτρίωσης, η οποία αναγνώρισε το δικαίωμα κυριότητας που είχαν.

Εναντίον αυτής της απόφασης το ΓΕΣ προσέφυγε στο Πρωτοδικείο Αθηνών το οποίο όμως δεν έκαμε δεκτή την προσφυγή θεωρώντας το Ταμείο ως τρίτο και όχι ως ενάγοντα. Το Εφετείο επικύρωσε αυτή την απόφαση και ο Αρειος Πάγος, με τη σειρά του απέρριψε την αίτηση αναίρεσης του Ταμείου.

Το Νοέμβριο 1987 το Υπουργείο Γεωργίας πρότεινε στους ενδιαφερόμενους να δεχθούν σε αντάλλαγμα οικόπεδα στο Νομό Πιερίας που απέχει 450 χλμ. Από την Αγία Μαρίνα. Παρά τις προσπάθειες τους όμως η Νομαρχία και η Διεύθυνση Γεωργίας Πιερίας δεν βρήκαν τα κατάλληλα οικόπεδα.

Το 1979, οι αιτούντες κατέθεσαν αγωγή κατά του ΓΕΣ για αποζημίωση λόγω αποστέρησης του δικαιώματος χρήσης των ιδιοκτησιών τους. Το 1981 το Υπουργείο Οικονομικών ζήτησε εγγράφως από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου να βρει τα κατάλληλα οικόπεδα, διαφορετικά θα έπρεπε να πληρωθούν τεράστια χρηματικά ποσά. Η εταιρεία απάντησε ότι υπήρχε έλλειψη διαθέσιμου οικοπέδου. Όπως, όμως, η Διοίκηση του Ταμείου Εθνικής Άμυνας είχε παραχωρήσει στο Υπουργείο Οικονομικών μία έκταση 470.000 τ.μ., που ανήκε στο εγκαταλελειμμένο στρατόπεδο Ντούνη του Διονύσου, ο δικηγόρος των αιτούντων ζήτησε εγγράφως από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου να τον πληροφορήσουν ως προς τη δυνατότητα να δοθεί η περιοχή αυτή στους πελάτες του.

Οι αιτούντες προσέφυγαν τελικά στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 7 Νοεμβρίου 1988, στηριζόμενοι στο άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμό 1 και η Επιτροπή τους δικαίωσε. Στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο οι αιτούντες ζήτησαν από το Ελληνικό Κράτος να αναγνωρίσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας τους και να τους επιστρέψει τα οικόπεδα όπως όρισε η Επιτροπή Απαλλοτρίωσης. Η Ελληνική Κυ-

βέρνηση αρνείται ότι είναι ιδιοκτήτες, αφού καμία δικαστική απόφαση δεν τους έχει αναγνωρίσει.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, όμως, δεν συμφωνεί. Το 1968 ο Εισαγγελέας του Πρωτοδικείου είχε κάνει δεκτή την αίτηση προσωρινών μέτρων. Το 1969, το Υπουργείο Γεωργίας κάλεσε το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την αποκατάσταση του δικαίου. Αλλά και η εν γένει στάση των αρχών καθώς και η απόφαση της Επιτροπής Απαλλοτρίωσης ήταν ευνοϊκές για τους αιτούντες.

Δεδομένου ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση έχει στόχο να προστατίσει συγκεκριμένα και πραγματικά δικαιώματα, πρέπει να διευκρινισθεί, εν προκειμένω), μήπως πρόκειται για μια απαλλοτρίωση de facto. Το 1967 παραχωρήθηκε μία μεγάλη έκταση στο ΓΕΣ, η οποία περιελάμβανε και τα οικόπεδα των αιτούντων. Έκτοτε οι τελευταίοι δεν μπόρεσαν να χρησιμοποιήσουν τις περιουσίες τους. Αρνήθηκαν μάλιστα, την είσοδο στη βάση στον κ. Παπαμιχαλόπουλο, ο οποίος είχε παρουσιασθεί μαζί με δικαστικό επιμελητή για να εκτελέσει τη δικαστική απόφαση.

Εντούτοις, οι αρχές είχαν επιστήσει την προσοχή του Πολεμικού Ναυτικού από το 1969, ήδη ότι ήταν αδύνατο να έχουν ένα τμήμα της περιοχής και μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας έψαχναν να βρουν τρόπους πώς να αποζημιώσουν τους αιτούντες. Πρότειναν μάλιστα να τους δοθούν άλλα οικόπεδα ως αντάλλαγμα. Ούτε όμως τα οικόπεδα της Αττικής, ούτε εκείνα της Πιερίας δεν μπόρεσαν να αποτελέσουν το αντικείμενο της σχεδιαζόμενης ανταλλαγής.

VIII Βιβλιογραφία

Αραβαντινού Ιωάννα: εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, 2^η εκδ. (1983)

Βεγλερή Φαίδωνος: Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το Σύνταγμα.

Α.Σ.Γεωργιάδης: Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 3^η εκδ., 2002, 683 επ.

Δαγτόγλου ΠΔ: Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα α' και β, 1981

Δρόσου Γ.Ζ Ελληνική συνταγματική τάξη και ευρωπαϊκές κοινότητες στις διεθνείς σχέσεις, εκδ. Σάκκουλα, 1987.

Δρόσου Γ.Ζ Συνταγματικοί περιορισμοί της ιδιοκτησίας και αποζημίωση, Νομική Βιβλιοθήκη. Αθήνα, 1997.

Εθνική Σχολή Δικαστών: Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην ερμηνεία και εφαρμογή του Ελληνικού δικαίου.

Κασιμάτη Γ.: τα συνταγματικά όρια της ιδιοκτησίας. Δοκίμιον συνταγματικής θεωρήσεως, 1972.

Κασιμάτη Γ. Η απόφαση 40/1998 της Ολ. Του Αρείου Πάγου. Οι βάσεις της εφαρμογής της αρχής του σεβασμού, της προστασίας της αξίας του ανθρώπου και της εγγύησης της ιδιοκτησίας, 1999, ΝοΒ 705.

Γ. Μητσόπουλου: Η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων κατ' άρθρο 1 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης της Ρώμης «δια την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», Το Σ 1987, σελ. 217 επ.

Παραρά Πέτρου: Σ 1975 – corpus, Νομολογία ΣτΕ, παρατηρήσεις κατ' άρθρον, Νομοθεσία 1982, σ. 251-283.

Περάκης Ευάγγελος: Γενικό μέρος του Εμπορικού Δικαίου, εκδ. Σακ., 2004, σ. 366 επ.

Ρούκουνα Εμ.: Διεθνές Δίκαιο, τευχ. α, Σχέσεις διεθνούς εσωτερικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλας 2004.

Σβώλου Α.Ι.: Η ιδιοκτησία κατά τα τελευταία συντάγματα της τελευταίας εικοσαετίας (1919-1939), Θ' ΑΙΔ, 1942.

Σταθόπουλος Μ.Π.: επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, εκδ. Σακ., 2004, σ.27 επ.

Τσάτου θεμ.: Η συνταγματική προστασία των ατομικών περιουσιακών δικαιωμάτων (1928).

Χρορομίδης Κ: εξελίξεις προστασίας της ατομικής ιδιοκτησίας, 1988 ΕλλΔνη 254.